

COLONEL JAMES GARDINER

Kolonel James Gardiner (11 januari 1688-21 september 1745)

Toegevoegd: Uit het leven van Lawrence Ruther

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2021**

JAMES GARDINER, werd geboren in de parochie Bo'ness, behorend bij Carriden in Linlithgowshire, 11 januari 1688.

James was de zoon van kapitein Patrick Gardiner, van een familie van Torwood-head, en van mevrouw Mary Hodge, een familie van Gladsmuir. De kapitein, die meester was over een mooi landgoed, diende vele jaren in het leger van koning Willem en koningin Anne, en stierf in het buitenland bij de Britse strijdkrachten in Duitsland, kort na de slag bij Hochstet, door de vermoeienissen die hij onderging in de plichten van die gevierde campagne. Hij had een compagnie in het voetregiment dat ooit onder bevel stond van kolonel Hodge, zijn zwager, die aan het hoofd van dat regiment werd gedood tijdens de slag bij Steinkirk in 1692.

Mevrouw Gardiner, de moeder van de kolonel, was een dame met een zeer waardevol karakter; maar het behaagde God haar te oefenen met zeer zware beproevingen; want ze verloor niet alleen haar man en haar broer in dienst van hun land, maar ook haar oudste zoon, Robert Gardiner, op de dag waarop hij zijn 16^e levensjaar voltooide, bij de belegering van Namen in 1695.

Zijn moeder zorgde ervoor om haar tweede zoon James, al in een zeer vroege periode van zijn leven in de principes van het christendom te onderwijzen. Hij werd ook opgeleid in menselijke literatuur aan de school van Linlithgow, waar hij aanzienlijke vorderingen maakte in de talen. Echter had hij een vechtlustige aard. Hij vocht drie duels voordat hij een volwassen man was. In een ervan kreeg hij, toen hij nog maar acht jaar oud was, van een jongen die veel ouder was dan hijzelf, een wond in zijn rechterwang, waarvan het litteken altijd duidelijk zichtbaar was.

MILITAIR EN EEN ZONDIG LEVEN

Op 12-jarige leeftijd begon James zijn militaire loopbaan.

Hij diende eerst als cadet; en toen hij veertien jaar oud was, werd hij vaandrig in een Schots regiment in Nederlandse dienst; waarin hij bleef tot het jaar 1702, toen hij van koningin Anne een vaandelopdracht ontving, die hij droeg in de slag bij Ramillies, toen hij in zijn 19^e jaar was. De Fransen stelden zich tegen hen met 60.000 man in de Spaanse successieoorlog, tussen Luik en Brussel, Vlaams-Brabant. De veldslag ging tegen een leger van 62.000 man, waaronder Britse, Nederlandse en Duitse soldaten. Bij deze slag, die op 23 mei 1706 werd gestreden, behoorde de jonge officier tot een partij om de Fransen in het kerkhof van Ramillies te beroven, waar een aanzienlijk aantal van hen met opmerkelijk voordeel werd geplaatst.

Wellicht door overmoed, terwijl hij zijn mannen riep, kreeg hij een schot in zijn mond; die, zonder iets in zijn mond te raken door zijn nek er weer uitkwam. Dit ongeval gebeurde rond vijf of zes uur 's avonds; en het leger dat zijn voordelen tegen de Fransen nastreefde, zonder ooit de gewonden te beschouwen (wat de hertog van Marlboroughs z'n constante methode was), lag de jonge officier de hele nacht in het veld.

Omdat hij veel geld bij zich had, peinsde hij erover, hoe hij in leven kon blijven en het geld goed kon bewaren. Hij haalde eerst een handvol klonterige bloed uit z'n mond, anders zou hij gestikt zijn; en legde het in zijn linkerhand, nam zijn geld en sloot zijn hand, en besmeerde het achterste deel ervan met bloed, hij hield het in deze positie totdat het bloed opdroogde, dat zijn hand niet gemakkelijk open kon vallen.

Na 2 nachten daar gelegen te hebben, kwamen de Fransen, hoewel hun strijdkrachten op enige afstand werden verslagen, om de verslagenen te plunderen; en toen zij zagen dat die gewonde bijna aan het sterven was, zette een van hen een zwaard op zijn borst om

zijn leven te vernietigen. James was en einde raad en smeekte hem om zijn leven te benemen. Toen op het kritieke moment een Kordelier, een Franse geestelijke, die de plundersaars bijwoonde, tussenbeide kwam en zei: "Dood dat arme kind niet."

Onze jonge soldaat hoorde alles wat er voorbijging, hoewel hij geen woord kon spreken; en terwijl hij zijn ogen opendeed, maakte hij een teken voor iets te drinken. Ze gaven hem wat sterke drank, die voorhanden was. Daarna werd hij door de Fransen naar een klooster in de buurt gedragen en in de loop van een paar maanden door de welwillende abdis genezen. Zijn beschermster noemde hem haar zoon en behandelde hem met alle genegenheid en zorg van een moeder. Hij ontving een groot aantal vrome vermaningen van de zusters daar, en ze zouden hem gaarne hebben overgehaald om te erkennen, wat ze als een wonderbaarlijke verlossing beschouwden, om het Katholieke Geloof aan te nemen. Maar ze konden daarin niet slagen.

Vervolgens diende hij in veel alle andere glorieuze acties die door de hertog van Marlborough werden uitgevochten, en maakte een snelle promotie door. In 1706 werd hij tot luitenant benoemd, en snel daarna ontving hij een cornetcommissie bij de Scotts Greys, toen onder bevel van de graaf van Stair. Op 31 januari 1715 werd hij benoemd tot kapitein-luitenant in het regiment dragonders van kolonel Ker. Bij de inname van Preston in Lancashire, in 1715, leidde hij een groep van twaalf, oprukkende naar de barricades van de opstandelingen, stak ze in brand, ondanks een hevige storm van geweervuur, waarbij acht van zijn mannen werden gedood.

Na deze actie volgde een lange vrede en Gardiner, die gunstig bekend was bij de graaf van Stair, werd tot zijn speciale boodschapper benoemd tussen de graaf aan het Engelse Hof. Toen de graaf van Stair zijn schitterende entree in Parijs maakte, was kapitein Gardiner zijn meester van het paard; en een groot deel van de zorg van die goed aangepaste ceremonie viel op hem; zodat hij grote eer kreeg door de manier waarop hij het uitvoerde. Op 22 juli 1715, werd hem een kapiteinscommissie verkregen, in het regiment van dragonders onder bevel van kolonel Stanhope, toen graaf van Harrington. In 1717 werd hij opgeschoven naar de meerderheid van dat regiment; in welk ambt hij bleef tot 10 november 1716, toen hij buiten dienst werd gesteld.

Maar zijne majesteit, koning George I., was zo grondig op de hoogte van zijn trouwe en belangrijke diensten, dat hij hem zijn handtekenboek gaf, waardoor hij recht had op de eerste meerderheid die vrij zou komen in elk regiment paard of dragonders, wat ongeveer vijf jaar later gebeurde toen hij in Crofts regiment dragonders zat, waarin hij een opdracht ontving, gedateerd 1 juni 1724; en op 20 juli van hetzelfde jaar werd hij benoemd tot majoor van een ouder regiment, aangevoerd door de graaf van Stair.

De rest van zijn militaire benoemingen kan hier worden samengevat. Op 24 januari 1729-1730 werd hij bevorderd tot de rang van luitenant-kolonel in hetzelfde regiment, lange tijd onder het bevel van heer Cadogan. Hij bleef in deze rang en regiment tot 19 april 1743, toen hij de opdracht van een kolonel ontving over een nieuw regiment dragonders, gedurende ca twee en een half jaar.

Kapitein Gardiner leefde verscheidene jaren een zeer vleeselijk en losbandig leven, zelfs zó dat hij opviel aan het losbandige hof van de regent Orléans. Zijn gedrag werd gekenmerkt door alle soorten van ondeugd, en zijn constitutie stelde hem in staat zijn koers zo onbezorgd voort te zetten dat hij de naam kreeg van 'de gelukkige hark'.

Toch begon de Heere hem in zijn geweten te verontrusten. Dr. Doddridge zegt: ik herinner me vooral, wat hij me vertelde, dat toen een paar van zijn losbandige metgezellen hem eens feliciteerden met zijn voorname geluk, er op dat moment een

hond de kamer binnenkwam; hij kon het niet nalaten innerlijk te kreunen en tegen zichzelf te zeggen: "Oh, dat ik die hond was!"

BEKERING

Ik ben nu gekomen, zegt zijn biograaf, tot dat verbazingwekkende deel van zijn verhaal, het verslag van zijn bekering, waar ik niet op in kan gaan zonder de lezer te verzekeren dat ik soms in de verleiding ben gekomen om veel omstandigheden ervan weg te laten; niet alleen omdat ze voor sommigen ongelooflijk en enthousiast voor anderen kunnen lijken, maar ik ben er ook van overtuigd dat ze vatbaar zijn voor groot misbruik; dat was de reden die hij me gaf om het meest buitengewone te verbergen voor vele personen aan wie hij enkele van die dingen noemde.

Deze gedenkwaardige gebeurtenis vond plaats midden juli 1719; maar ik kan niet precies zijn over de dag. De majoor had de avond doorgebracht (en, als ik me niet vergis, was het de sabbat) in een of ander goddeloos gezelschap en had een ongelukkige afspraak met een getrouwde vrouw, - van welke rang of kwaliteit vroeg ik niet in het bijzonder - naar wie hij zou komen precies om twaalf uur.

Het gezelschap ging rond elf uur uit elkaar. Hij ging zijn kamer binnen om het saaie uur door te brengen. Maar het gebeurde heel toevallig dat hij een religieus boek ter hand nam, dat zijn goede moeder of tante, zonder zijn medeweten, in zijn koffer had laten glijpen. Het heette, als ik me de titel precies herinner, *De christelijke soldaat, of de hemel ingenomen door storm* en is geschreven door de **Thomas Watson**. - Anderen zoals Caryle schrijft dat het een boek was van **William Gurnall**, *Des Christens algehele wapenrusting* - Door de titel ervan benieuwd geworden, of hij ook enkele zinnen van zijn eigen beroep vergeestelijkt zou vinden, besloot hij erin te lezen. Maar hij sloeg geen serieuze aandacht van iets dat hij erin las. Toch, terwijl dit boek in zijn hand was, werd er een indruk op zijn geest gemaakt (misschien weet God alleen hoe) die er een begin van de meest belangrijke en gelukkige gevolgen zou hebben.

Het is inderdaad mogelijkheid dat hij, terwijl hij in deze eenzaamheid zat plotseling in slaap is gevallen en alleen maar droomde. Maar niets is zekerder dan dat, toen Dr. Doddridge mij dit verslag gaf, hij oordeelde dat hij de hele tijd klaarwakker was geweest als ooit tevoren in zijn leven; en hij noemde het me achteraf verschillende keren als iets wat hij voor zijn ogen zag.

Hij zag een ongewone lichtflits op het boek vallen terwijl hij aan het lezen was, waarvan hij aanvankelijk dacht dat het door een kaars was. Maar hij sloeg zijn ogen open en zag tot zijn grote verbazing dat er voor hem, een zichtbare voorstelling van de Heere Jezus Christus aan het kruis stond, aan alle kanten omgeven met een heerlijkheid. En hoorde een stem, of iets wat gelijk is aan een stem: *'Oh, sinner, this I did for you, what did you do for me?' 'O, zondaar, dit deed Ik voor u, wat deed gij voor Mij?'*

Getroffen door zo'n verbazingwekkend verschijnsel als dit, bleef er nauwelijks leven in hem over, zodat hij in de fauteuil waarin hij zat neerzank, hij wist niet precies hoe lang. Hij opende snel daarna zijn ogen en zag niets meer dan alles normaal.

Hij stond op in een tumult van hartstochten, en liep heen en weer in zijn kamer, tot hij gereed was om te vallen, in onuitsprekelijke verbazing en pijn van hart. Hij zag zichzelf als het gemeenste monster in de schepping van God, die zijn hele leven Christus opnieuw gekruisigd had door zijn zonden, en nu, zoals hij zeker geloofde, door een wonderbaarlijk visioen de gruwel zag van wat hij had gedaan. Hiermee was een dergelijke visie verbonden, zowel van de majesteit als de goedheid van God, die hem

ertoe brachten zichzelf te verafschuwen en te veroordelen; zoals er staat: *bekeer u als in stof en as*. Hij sprak onmiddellijk een oordeel over zichzelf uit, dat hij de eeuwige verdoemenis terecht waardig was. Hij was verbaasd, dat hij niet onmiddellijk doodgeslagen was te midden van zijn goddeloosheid; en (waarvan ik denk dat het een bijzondere opmerking verdient), hoewel hij zeker geloofde dat hij weldra in de hel zou zijn, omdat de wijsheid en gerechtigheid van God zoiets noodzakelijk vereisten, dat zo'n groot zondaar een voorbeeld van eeuwige wraak zou worden, en een spiegel zo worden zowel voor engelen als voor mensen. Zodat hij nauwelijks durfde bidden om vergeving; maar wat hij toen leed, was niet zozeer uit angst voor de hel, hoewel hij concludeerde dat het spoedig zijn deel zou zijn.

Gardiner bleef van deze opmerkelijke tijd tot eind oktober (dat wil zeggen iets meer dan drie maanden, maar vooral de eerste twee) in zo'n buitengewone situatie als men zich maar kan voorstellen. Hij wist niets van de vreugde die voortkwam uit een gevoel van vergeving; maar integendeel, voor het grootste deel van die tijd, en met zeer korte tussenpozen van hoop tegen het einde ervan, nam het als vanzelfsprekend aan dat hij naar alle waarschijnlijkheid spoedig voor eeuwig moest omkomen.

Niettemin had hij zo'n besef van het kwaad van de zonde, en van de goedheid van het Goddelijke Wezen, en van de sterke neiging vanwege die openbaring, dat hij besloot de rest van zijn leven door te brengen op een zo christelijke manier als hij kon; en om zichzelf elke dag en dikwijls op één dag aan de voeten van Goddelijke barmhartigheid te blijven werpen, mocht er misschien hoop op vergeving zijn. Waardoor hij alleen maar kon zeggen dat hij niet absoluut wanhopig was. Hij had in die tijd zo'n gevoel van het diep verderf van zijn eigen hart, dat hij nauwelijks een vastbesloten keuze tegen de zonde durfde te vormen of te doen, doordat hij zich in de tegenwoordigheid van God bezighield. Hij smeekte Hem voortdurend, of Hij hem wilde verlossen van de slavernij van zonde en verdorvenheid.

James nam in zichzelf een hoogst verrassende verandering waar met betrekking tot de gezindheid van zijn hart. Hoewel hij weinig voldoening vond in religieuze plichten, verlangde hij buitengewoon naar mogelijkheden om ermee bezig te zijn; en die losbandige genoegens die voorheen zijn hoogst vermaak waren geweest, waren nu absoluut zijn afkeer. En inderdaad, als ik bedenk hoe gewoonlijk al die lichamelijke zonden met hem gegroeid waren, en dat hij nu in de bloei van zijn leven was en hij ook in goede gezondheid verkeerde, kan ik niet anders dan verbaasd zijn, dat hij zo wonderbaarlijk geheiligd werd in zijn lichaam, zowel als in ziel en geest. Zodat hij, in al de volgende jaren van zijn leven, vanaf dat uur, een constante afkeer van die vleselijke lusten kreeg; waarvan hij dacht dat die zo onoverwinnelijk waren door zijn eigen constitutie, dat hij meende, dat de Almacht zelf hem niet kon hervormen, zonder zijn lichaam te vernietigen en hem een ander te geven.

James werd niet alleen verlost van die slavernij van het diep verderf die hem al vele jaren gewoon was, maar hij voelde zich zo tegengesteld aan zijn gezindheid dat hij bedroefd was om de mensen te zien, die zich daarin overgaven. Hij oefende daarom zijn krachten tot een heel nieuw soort strijd en werd een openlijke pleitbezorger voor religie, in al zijn principes, en al zijn voorschriften, met betrekking tot waakzaamheid, gerechtigheid en godsvrucht. Toch was hij erg begerig en voorzichtig dat hij niet in het extreme zou komen, en een van zijn eerste smeekbeden aan God, de dag nadat deze verbazingwekkende indrukken in zijn geest waren gewrocht, was dat hij niet zou worden toegestaan zich te gedragen met zo'n uitwendige strengheid en nauwkeurigheid, die anderen om hem heen zouden leiden tot verkeerde opvattingen over religie. Daardoor zou hij de waarheid aan verwijt of verdenking blootstellen, alsof het iets

onaangenaams of ongemakkelijks was. Daarom trachtte hij tijdens het gesprek zo opgewekt over te komen als hij gewetensvol kon; hoewel, ondanks al zijn voorzorgsmaatregelen, soms sporen naar voren kwamen van dat diepe innerlijke besef dat hij had van zijn schuld en ellende. Hij maakte er echter geen geheim van dat zijn opvattingen volledig waren veranderd, hoewel hij de bijzondere omstandigheden die bij die verandering hoorde, verborgen hield. Hij vertelde zijn meest intieme metgezellen vrijuit, dat hij had nagedacht over de levensloop waarin hij zich zolang bij hen had gevoegd, en vond het dwaasheid en waanzin, een mens onwaardig, en veel onwaardiger mensen die zichzelf christenen noemden. En hij zette zijn standaard op, bij alle gelegenheden, tegen de principes van ontrouw en praktijken van ondeugd.

Iemand schreef twintig jaar voor zijn dood in 1745, - en een nog langere periode voorafgaand aan de publicatie van Doddridge, - het volgende verslag.

'Van hem en van anderen heb ik een zeer aangenaam relaas van majoor Gardiner, voorheen paardenmeester van de graaf van Stair, en nu, onlangs na de dood van Craig, majoor geworden van Stair's grijze paard. Hij lijkt een van de meest opmerkelijke voorbeelden van vrije genade die in onze tijd zijn geweest. Hij is een van de dapperste en dapperste mannen in Groot-Brittannië, en begrijpt militaire zaken heel goed. Hij was een luitenant of een kapitein vele jaren geleden in Glasgow, waar hij buitengewoon goed was. Hij erkent met de grootste bezorgdheid dat er nauwelijks een kwaad was, maar datgene waaraan hij eraan verslaafd was, en hij merkt op dat hij om vele redenen reden heeft om zichzelf als de belangrijkste zondaar te beschouwen, veel meer dan Paulus, want behalve de menigte van de meest afschuwelijke zonden, hij deed ze niet onwetend en door ongeloof, maar met licht en kennis.

De verandering die een paar jaar geleden bij de majoor werd aangebracht, was *geleidelijk en onmerkbaar*. Ik denk dat godslasterlijke vloeken het eerste was waar hij zich van onthield, en daarna andere ondeugden, en nog steeds terwijl hij ervan afzag, legde hij tegen hen getuigenis af in anderen, in het leger, aan het hof en overal, en berispte hij hen in grote en klein met de grootste moed. Tenslotte is hij grondig hervormd en wandelt hij het nauwst gezette plichten. Terwijl hij met zijn troepen in Galloway is, komt hij meestal in de huizen van de voorgangers; en heeft een verstandige hervorming tot stand gebracht onder de troepen die hij beveelt, en er is geen ondeugd onder hen te zien. Zijn wandel en conversatie is zeer teder en christelijk; hij staat op om vier uur, in de zomer en winter, en niemand heeft toegang tot hem tot acht uur, en wat later; en deze uren brengt hij door in geheime religie. Hij is een hechte en voorbeeldige bewaarder van heilige verordeningen, en een constante schrik voor ondeugd waar hij ook is, en een serieuze betrachter van de sabbat.

We hebben op dit moment verschillende uitstekende officieren in het leger. Kolonel Blackader, kolonel Erskine, luitenant-kolonel Cunningham, en Gardiner. Moge de Heere ze vermeerderen! "

VIJANDSCHAP EN TEGENWERKING

James zijn omgang met anderen werd totaal anders. Hoewel hij probeerde opgewekt te zijn wanneer hij omringd was door zijn manschappen, was het nu zijn behoefte om veel alleen te zijn om te lezen, bidden en mediteren. Overdag kwam er niet veel van en al spoedig kreeg James de gewoonte om 's morgens van 4.00 tot 6.00 uur bezig te zijn met de dingen die het koninkrijk Gods aangaan. Als er een vroege ochtendmars gepland was, stond hij soms om 2.00 uur al op. We moeten bedenken dat de nachtrust in die tijd

om 9 uur begon. Alsof hij de verloren tijd wilde inhalen, benutte hij elk uur en elk ogenblik. Onder Gods zegen werd zijn geloof hierdoor voortdurend gesterkt en werd zijn oprechte vroomheid dagelijks gevoed.

Het was te verwachten dat de tegenstand niet uit zou blijven. James verkeerde dagelijks in een ruige omgeving waar gewoonlijk weinig ruimte werd gegeven voor godsdienstige gevoelens en uitingen. James gaf er de voorkeur aan alleen te zijn, maar wilde tegelijkertijd voorkomen dat men de indruk zou krijgen dat zijn godsdienst hem slechts zwaarmoedig maakte. Daarom was hij vastbesloten enkele uren per dag in het gezelschap van zijn regiment door te brengen.

Spoedig na zijn bekering kreeg hij de vrijmoedigheid om slechte gewoonten en vloeken te bestraffen. Het opkomen voor Gods eer woog hem zwaar. Het was niet ongewoon in het leger om meningsverschillen letterlijk uit te vechten. James was op dit punt geen uitzondering geweest. Ook dit was echter niet meer aan de orde. Toen hij eens werd uitgedaagd voor een vechtpartij, reageerde hij beslist: 'Hoewel ik gewoonlijk niet bevreesd ben voor een vechtpartij, ben ik wel bevreesd voor de zonden.'

Ruim een halfjaar na zijn bekering - ergens in het midden van het jaar 1720 - keerde James naar Engeland terug voor een langdurig verlof. Tijdens zijn afwezigheid had het bericht echter de ronde gedaan onder zijn vrienden daar, dat James gek geworden was en zijn verstand verloren had. De 32-jarige majoor realiseerde zich dat hij geconfronteerd zou worden met talloze kritische vragen, maar had er weinig behoefte aan om hier zijn verloftijd mee te vullen. Wetend dat hij uitgenodigd was voor een kort verblijf bij een hoge officier, vroeg hij toestemming om zijn voormalige vrienden uit te nodigen voor een diner, zodat hij hun de aard en oorzaak van zijn verandering kon uitleggen. Na de maaltijd vroeg hij om stilte. In eenvoudige maar ernstige woorden vertelde hij zijn vroegere vrienden over de kenmerken van de christelijke godsdienst. Hij verhaalde hoe vastbesloten hij was om, met Gods genade, zijn leven in te richten naar Zijn Woord, ongeacht de gevolgen en verachting die dit mogelijk zou kunnen veroorzaken. Vervolgens vroeg hij hun om bewijzen dat een losbandig en ongodsdienstig leven meer bevredigend was dan de liefde tot God en Zijn dienst, en een leven in overeenstemming met het Evangelie. Hij liet niet na om op te merken dat het zijn eigen ervaring was dat zijn huidig leven hem meer vrede en geluk gaf dan de wildste uitpattingen in het verleden.

Aan het einde van zijn uitleg waren er wat kritische vragen van de aanwezigen, maar de heer des huizes sneed deze spoedig af. 'Laten we hier niet verder op ingaan. We dachten dat James gek geworden was, maar het blijkt duidelijk dat niet hij, mag wij zelf gek zijn.' Zijn vrienden begrepen dat James zijn vorig leven voorgoed had opgegeven, maar dat het desondanks nog steeds mogelijk was een normaal gesprek met hem te hebben.

BRIEVEN AAN ZIJN MOEDER EN VAN PREDIKANTEN

De verandering die James had ondergaan en het geluk waarin hij verkeerde, veranderde het contact met zijn bekeerde moeder heel sterk. Enkele brieven die bewaard zijn gebleven, geven hier een beeld van. De meeste brieven werden met haast geschreven; wellicht door het feit dat koeriers in het leger veelal onverwachts arriveerden en dan spoedig weer vertrokken.

In een van de eerste brieven na zijn bekering schreef hij aan zijn moeder: 'Wanneer ze hem zal zien, zal ze dezelfde persoon ontmoeten, maar al het andere is geheel veranderd.' Hij schreef nu over preken die hij had beluisterd en dat hij zijn oude moeder

in het gebed aan de Heere opdroeg. Zijn brieven geven er blijk van dat James dicht bij de Heere wilde leven en dat hij hetzelfde wenste voor zijn moeder.

In een brief van 21 december 1719, een halfjaar na zijn bekering, schreef hij over het doorbrengen van Gods dag. 'Ik vraag u dringend om geen gezelschap te ontvangen op de Dag des Heeren. Ik weet dat u een grote vriendenkring hebt waarmee u veel stichtelijke gesprekken kunt hebben, maar omdat het niet altijd mogelijk is om degene te ontvangen die het meest bevalt, is het mijn bescheiden mening dat het beter is om niemand te ontvangen.' Ruim een maand later schreef hij dat hij gelukkiger was dan men zich kon voorstellen, tenzij iemand zich in dezelfde omstandigheden bevond als hijzelf. 'Maar dat is iets wat de wereld niet kan geven, en niemand heeft het ooit gehad, tenzij het hem van boven is gegeven.'

In maart 1720 schreef hij over het Heilig Avondmaal dat bediend zou worden: 'Als het God behaagt, zal ik morgen een blijde dag hebben. Mijn ziel zal worden gevoed met het Brood des levens dat van de hemel is neergekomen. Ik zal aan u denken.'

Soms stuurde hij zijn moeder een bepaald geldbedrag toe en vroeg hij haar om dat door te sturen naar degenen die het nodig hadden. Geld en goed hadden duidelijk hun waarde verloren voor James: 'Ik weet dat degenen die rijk zijn, slechts rentmeesters zijn voor de armen. Zij moeten rekenschap afleggen voor elke cent. Hoe minder rijkdom ik bezit, des te gemakkelijker zal het zijn om een getrouw verslag te geven van hoe ik het besteed heb.' Het woord 'rijkdom' had voor James een andere betekenis gekregen: 'Het is mijn gebed dat Hij, Die zorgt voor de verdrukten, de zwakken ondersteunt, Die de Rijkdom is voor de armen, de Onderwijzer voor de onwetenden, het Anker van de bevreesden, en het Loon van degenen die getrouw zijn, Zijn rijkste zegen over u wil uitstorten.'

Ds. Alexander Webster (1707-1784), een Schotse predikant en vriend van de Erskine's, schreef het volgende over de brieven van James Gardiner: 'Ik heb talloze brieven van de kolonel gelezen. Ongeacht hoe kort en haastig sommige geschreven waren, er waren altijd enkele uitdrukkingen in te vinden die zijn vurig verlangen naar zijn God en Zaligmaker uitdrukten. Zelfs als de brief slechts twee zinnen bevatte, was er altijd wel iets godsdienstigs in te vinden.' Ds. Webster zag dit als een 'ontwifelbaar bewijs van een vroom gemoed, dat voortdurend vervuld is van Goddelijke zaken'.

Na James' bekering ontving hij zelf ook brieven, onder anderen van dr. **Edmund Calamy** (1671-1732). Deze predikant en historicus had via James' moeder gehoord van zijn bekering en schreef hem het volgende:

Het zal je niet verbazen dat je goede moeder me verteld heeft van de brief die je haar op 4 augustus 1719 schreef en waarin je haar het blijde nieuws meedeelde. Vaak ben ik er getuige van geweest hoe bezorgd ze was over je geestelijke staat en ik kan bevestigen met welke blijdschap dit nieuws bij haar werd ontvangen, en aan mij, een goede vriend, werd meegedeeld. Het is zeker dat er, zoals onze Zaligmaker aangeeft in Lukas 15:7 en 10, *blijdschap in de hemel en bij Gods engelen is*. Evenzo was er bij een vrome moeder die als het ware gearbeid heeft om te baren totdat Christus een gestalte in je kreeg, en na zoveel tranen en gebeden, een grote blijdschap. Je mag geloven dat ikzelf, als een vriend van jou en van je moeder, en meer in het bijzonder van de Koning des Lichts met Wie je nu verklaart verenigd te zijn, gevoelig aangedaan was toen ik het verslag van je eigen hand kon lezen. Mijn blijdschap werd vermeerderd vanwege je belangrijke bekwaamheden, belangen en vooruitzichten die in een tijd als deze, gelukkige gevolgen kunnen hebben. Je staat aan Gods kant en verdedigt de belangen van onze geliefde Verlosser. Tot op heden was het de wens van je moeder dat ik je opdroeg aan de troon der genade, en ik kan je verzekeren dat ik dat van nu aan des te vuriger en met meerdere zorg zal doen, zowel uit plichtsbefef als met vergenoeging. Als het schrijven van

brieven je enige steun geeft terwijl je zo ver verwijderd bent, dan zal ik dat graag doen. Wellicht wordt dat zelfs op prijs gesteld, want ik kan me voorstellen dat sommigen van hen met wie je dagelijks om moet gaan, je als een gek of een fantast beschouwen.

Vervolgens gaf hij James diverse adviezen. 'Zorg ervoor dat je goed weet wat de verschillen zijn tussen de kenmerken van oprecht beleefde godsdienst, en die dingen die daar gewoonlijk voor gehouden worden door de belijders. Het gebrek aan inzicht hierin heeft altijd veel droevige gevolgen gehad en wellicht is het tegenwoordig droeviger dan het ooit geweest is. Maar, je dagelijkse omgang met je Bijbel, zoals je schreef, kan je hierin tot grote steun zijn. Omdat de afval zo groot is, is het niet alleen belangrijk om je te verdiepen in de fundamentele beginselen van de godsdienst, maar ook dat je boeken leest van auteurs die weloverwogen ingaan op de Goddelijke oorsprong van het christendom.'

Calamy eindigde met de wens dat James' bekering geen negatieve gevolgen heeft voor zijn beroep. Mocht dat echter het geval zijn, dan hoopte hij dat James zijn vertrouwen zou stellen op het woord van de Zaligmaker in Mattheus 19:29. 'Hij heeft je Zijn woord gegeven, waarop je veilig kunt vertrouwen. Niemand die dit ooit gedaan heeft, is hierin teleurgesteld. Ik wens je alle voorspoed en de God van alle genade en vrede zij met je!'

Nergens in de brieven die door of aan James geschreven werden in de eerste tijd na zijn wonderlijke bekering, is er een verwijzing te vinden naar de juiste omstandigheden waaronder die gebeurde. Het meest waarschijnlijke is dat James hierover bijzonder terughoudend was, omdat hij zich mogelijk realiseerde dat 'zijn droom' zoals enkelen het noemde, in zekere zin ongewoon was. Daarnaast was hij er huiverig voor om zichzelf op de voorgrond te plaatsen. Pas aan het einde van zijn leven sprak hij openlijk over de omstandigheden waarin hij tot verandering was gekomen.

HUWELIJK EN EZIN; 1726 EN VOLGENDE JAREN

Vanaf juli 1724 was James in Schotland gestationeerd, maar het was voor hem een eer dat hij in het levensonderhoud van zijn moeder kon voorzien totdat ze in oktober 1725 overleed. Op 38-jarige leeftijd trad hij in het huwelijk met de 26-jarige **Frances Erskine**, de dochter van de Graaf van Buchan.

Het huwelijk werd gezegend met **dertien kinderen**. Acht van hen werden echter op jonge leeftijd reeds weggenomen. James en zijn vrouw zagen slechts twee zonen en drie dochters opgroeien. Het gezin nam de godsdienstige plichten getrouw waar, zoals het gemeenschappelijk Bijbellesen, bidden en zingen, ongeacht of er gasten waren of niet. Toen het gezin uitbreidde, kwam er een predikant inwonen, die naast het onderwijs van de kinderen, ook de leiding van de huisgodsdienst op zich nam. James zorgde er altijd voor dat zijn kinderen en het personeel in staat waren om kerkdiensten te bezoeken.

Helaas is er weinig bekend over James' huwelijk. In de brieven van James aan zijn vrouw bleek hoe hij haar leven in alles zo aangenaam mogelijk wilde maken. Regelmatig drong hij aan tot onderwerping aan Gods wil, om het geluk te blijven zoeken in de Schepper van het leven en door het geloof te leven. Het feit dat ze vaak ver van elkaar verwijderd waren, moet pijnlijk voor hen zijn geweest, maar de wetenschap dat beiden hun hoop op God stelden, moet hen anderzijds tot bemoediging zijn geweest.

Wanneer James thuis was, besteedde hij gewoonlijk veel tijd aan zijn kinderen. Elke gelegenheid werd te baat genomen om hen te onderwijzen in leer en leven en vaak wees hij hen op de leegheid van wat de wereld te bieden had. Hij liet niet na hen aan te dringen om Christus te volgen en hun de vreugde te tonen die de godsdienst hem verschaft. Het was James' wens dat zijn kinderen hun door God gegeven talenten

zouden ontwikkelen, maar tegelijkertijd waakte hij ervoor dat deze talenten en een mogelijke carrière niet de belangrijkste plaats in hun leven innamen.

In de zomer van **1731**, terwijl James voor een langere tijd van huis was, kregen zijn zoontje en dochtertje de pokken. Na dagen van hoop en vrees, had de dokter aangegeven dat het jongetje hoogstwaarschijnlijk zou herstellen. Uiteraard was James verblijd met dit nieuws en in een brief aan zijn vrouw drukte hij zijn dankbaarheid uit. Echter, enkele uren later bereikte hem het ontstellende bericht dat zijn kind aan de ziekte was overleden. In een volgende brief aan zijn vrouw beschreef James zijn gevoelens:

Je berusting in Gods wil in deze omstandigheden geeft me meer blijdschap dan de dood van het kind me verdriet heeft bezorgd. Hij is voorzeker gelukkig en we zullen tot hem gaan, maar hij zal niet tot ons wederkeren. O, dat we ons einde altijd in het oog zouden houden! We zullen spoedig volgen, maar o, wat hebben we redenen te over om te verlangen naar die heerlijke dag. We zullen dit lichaam van zonde en dood, waaronder we nu zuchten en dat ons leven zo ellendig maakt, verlaten. Ik wens God te danken dat het goed gaat met ons dochtertje, maar ik moet haar loslaten. We moeten niet voor onszelf kiezen, en dat is ook het beste want we zouden vaak een heel slechte keuze maken. Het is onze plicht en het zou tot onze eer strekken als we alles aan een genadig God overlaten. Hij heeft beloofd dat alle dingen meewerken ten goede voor degenen die Hem liefhebben, en Hij Die het beloofd heeft, is getrouw. Hij zal het beslist waarmaken, tenzij ons ongelooft het in de weg staat.

Een andere grote beproeving voor James en zijn vrouw was het sterven van hun tweede zoontje. Het was een kind dat vanwege zijn innemend karakter een grote plaats innam bij iedereen die het kende. In oktober 1733, na een ziekte van minder dan 15 uur, overleed het zesjarige jongetje. Vrienden en bekenden waren er bang voor dat deze slag te veel zou zijn voor de ouders. Echter, James was er zo diep van overtuigd dat God zijn zoontje tot Zich had genomen en was zo overweldigd door een gevoel van Gods goedheid in het zaligen van zijn kind, dat het verdriet vanwege dit verlies werd weggenomen door een intense blijdschap. Wanneer James nadacht over het menselijk bestaan en hoe vaak kleine kinderen, die ooit zo veelbelovend waren, op latere leeftijd worden verdorven door de wereld en uiteindelijk verloren gaan, dan zegende hij, met Salomo's woorden, de doden méér dan de levenden. De gedachte dat zijn geliefd kind was opgenomen in het Huis van zijn hemelse Vader vervulde James met een onuitsprekelijk genoegen. Op sommige momenten liep zijn hart zo over van deze dingen, dat hij vreesde dat de mensen om hem heen zouden denken dat hij de natuurlijke liefde tot zijn zoontje miste. Tien jaar voordat deze droevige sterfgevallen plaatsvonden, schreef James een lange brief waarin hij zijn gevoelens beschreef met een betrekking tot de ziekte en dreigende dood van een ander familielid aan wie hij sterk gehecht was. Hoewel het onbekend is wie dat familielid was, blijkt uit deze brief duidelijk dat James alles in Gods hand wenste te laten.

Als mijn gedachten zich op God richten, dan denk ik dat ik zonder ontevredenheid of klagen alles kan verdragen: Het verlies van alles, het verlies van mijn gezondheid, mensen op wie ik vertrouw en van wie ik hou en aan wie ik sterk verbonden ben. Als ik eraan denk dat God alle dingen naar Zijn wil bepaalt, beschikt en bestuurt. Als ik denk aan de uitgestrektheid van Zijn voorzienigheid en dat dit de kleinste dingen betreft, dan, hoewel een goede vriend of een geliefd familielid door de dood wordt weggerukt, herinner ik mijzelf eraan om mijn gedachten hierop te richten: Is Hij niet God, van eeuwigheid tot eeuwigheid? En heeft Hij niet beloofd om een God voor mij te zijn, een God in al Zijn eigenschappen, een God in al Zijn Personen, een God in alles wat Hij

geschapen heeft, een God in al Zijn voorzienigheden? En zou ik daartegen iets durven zeggen of doen? Was Hij niet de oneindige oorzaak in alles wat in de schepselen gezien wordt? Zijn zij niet de tijdelijke gevolgen van Zijn onmeetbare liefde en vriendelijkheid? Ik heb dagelijks ervaren dat God alle instrumenten beschikt tot Zijn wil. Ik weet dat deze God de harten van alle mensen in Zijn handen heeft. *De aarde is des Heeren, en de volheid derzelve*. Als deze aarde goed voor me is, dan zal ik het krijgen, want mijn Vader is de Eigenaar van alles. Als het vinden van genade in de ogen van mensen goed voor me is, dan zal ik het krijgen, want de oorzaak van alle gevoelens in de harten van mensen is in Gods hand.

Mijn geliefde schijnt dicht bij de dood te zijn, maar Hij is de Alwijze en alles wat Hij doet, is voor ons bestwil. Zou ik iets wat van Hem is, hier willen houden als Hij erom vraagt? Nee, God verhoede het! Als ik de uitmuntendheid van Zijn heerlijke eigenschappen beschouw, dan ben ik tevreden met al Zijn handelingen.

Vanwege zijn functie als legerofficier trek James vaak van plaats tot plaats waar hij vervolgens kortere of langere tijd verbleef. Hij schreef veel brieven naar zijn vrouw en kinderen waaruit blijkt dat hij zich geestelijk sterk verbonden voelde met zijn vrouw. Fragmenten van enkele brieven zijn hieronder weergegeven. De eerste brief werd geschreven op **19 november 1733**. James verbleef toen in Carlisle, gelegen in het noordoosten van Engeland.

Ik dank God dat ik het nooit eerder zo goed heb gehad als nu en ik wenste dat ik zou horen dat je dezelfde blijdschap ervaart. Anders gezegd: ik wens te horen dat je je vertrouwen volkomen op God mag stellen. Het is buiten twijfel dat je daardoor een volmaakte vrede zou verkrijgen, want de God der waarheid heeft het beloofd. O, hoe zouden we moeten verlangen om met Christus te zijn, wat oneindig veel beter is dan alles wat we ons hier kunnen voorstellen. Om daar te zijn, waar al het klagen geheel verdreven zal zijn en waar er geen bergen zijn die God en onze zielen scheiden. Ik hoop dat het ons geluk nog zal vermeerderen dat we daar niet meer van elkaar gescheiden zullen zijn. Hier hebben we samen gezongen tot lof van onze heerlijke Verlosser, maar dan zullen we die gezangen met veel hogere tonen zingen tot in een eindeloze eeuwigheid. O, eeuwigheid! Eeuwigheid! Wat een wonderlijke gedachte is de eeuwigheid!

James had een goed en gezegend huwelijk was. 'Het grootste gebrek in haar karakter', zo zei hij ergens in 1740 tegen dr. Doddridge, 'is dat ze me meer waardeert en liefheeft dan ik verdien.' Ze waren toen veertien jaar getrouwd. Frances had een zwakke gezondheid en de dertien zwangerschappen hadden haar kracht gebroken. Volgens zijn vriend en biograaf, **dr. Philip Doddridge** (1702-1751), waren dit de gelukkigste jaren van zijn leven. Niet zozeer vanwege dit huwelijk - hoewel het zeker een gelukkig huwelijk was - maar vooral vanwege zijn nabije leven met God en de mogelijkheid voor veel gebed, meditatie en lofprijzing. Dr. Doddridge baseerde zijn mening op de inhoud van talloze brieven die door James in die tijd geschreven zijn.

Degenen die James kenden, hadden gewoonlijk hoge achting voor hem. In sommige gevallen was die achting zo hoog dat men uit het oog verloor dat James niet volmaakt was, maar een zondaar, die net als Paulus van zichzelf moest zeggen een 'ellendig mens' te zijn (Rom. 7:24). Ook dr. Philip Doddridge lijkt hier niet aan ontkomen te zijn. Om het evenwicht te bewaren, is het daarom goed om te lezen hoe James over zichzelf dacht. Het volgende fragment geeft kernachtig weer hoe James over zijn tekortkomingen en de noodzakelijkheid van de werking van Gods Geest dacht.

"We hadden hier gisteren een predikant uit Wales die ons twee uitnemende verhandelingen over de liefde van Christus gaf, om ons aan te sporen Hem wederkerig lief te hebben. En inderdaad, behalve de grootsheid van Zijn liefde tot ons, denk ik dat er niets zo verbazingwekkend is als de koudheid van onze liefde tot Hem. O, dat Hij door de Heilige Geest Zijn liefde in onze harten zou uitstorten zodat onze harten zouden ontvlammen. Ik wens dat God u in staat stelt om op Hem te vertrouwen. Dan zult u een volmaakte vrede ervaren.

In sommige gevallen schreef James over zijn ervaringen als legerofficier en hoe hij door gevaren omringd was. Diverse keren scheef James dat, wanneer hij brieven van zijn vrienden ontving die hem bijzonder raakten, hij niet wachtte tot de avond, maar hij zich gelijk afzonderde om God hiervoor te erkennen. Na het ontvangen van een brief van de **markiezin van Douglas**, schreef James het volgende:

"Ik was zo verblijd uw schrijven na mijn thuiskomst te ontvangen, dat zodra ik de brief gelezen had, ik mijn deur achter mij toesloot en Hem zocht, Die mijn ziel liefheeft. Ik zocht Hem, en ik vond Hem. Ik kon Hem niet loslaten totdat Hij ons allen gezegend had. Het is onmogelijk om in woorden uit te drukken wat ik verkreeg, maar ik veronderstel dat het gelijk was aan wat de discipelen ervoeren toen ze onderweg naar Emmaüs waren en zeiden: 'Was ons hart niet brandende in ons?' Wellicht was het beter vergelijkbaar met wat Paulus voelde toen hij niet kon zeggen of het in of buiten het lichaam geschied was. Mijn hoogmoed zou het verhinderd hebben om dit aan u mee te delen, maar ik heb voorbeelden vóór mij, zoals de man naar Gods hart, die zei: 'Ik zal vertellen wat Hij aan mijn ziel gedaan heeft.' En ergens anders: 'De zachtmoedigen zullen het horen en verblijd zijn.' Nu, ik ben er zeker van dat ik er daar één van ben. Na deze geestelijke oefening ging ik zitten om de goedheid van mijn God te overdenken. Hij had mij, een onwaardige ellendige, Zijn Geest gegeven om als het ware met arendsvleugelen omhoog te vliegen. Ik verloor mijzelf hierin en kwam in een oceaan terecht, waarvan ik de diepte noch de breedte kon bepalen. Ik moest met de apostel uitroepen: 'O, de breedte, de lengte, de diepte en de hoogte van de liefde van Christus, die de kennis te boven gaat!' Maar ik moet stoppen, want ik kan niet aan een eind komen. Het is mijn wens dat de God der hoop u zal vervullen met alle blijdschap en vrede in het geloof. Het is het gebed van hem die met de meeste toegenegenheid uw dienaar is, dat u overvloedig mag zijn in hoop, door de kracht van de Heilige Geest."

Hoewel James geen dagboek bijhield, schreef hij af en toe zijn bevindingen op. Na een bezoek aan mevrouw **G. in Hampstead** noteerde hij het volgende:

"Ik kwam rond 2.00 uur thuis en las een preek over de woorden van Psalm 130:4: 'Maar bij U is vergeving, opdat Gij gevreesd wordt.' Aan het einde van die preek was een beschrijving van de ellendige toestand van hen die de vergevende genade verachten. Met een gevoel van wat ik de almachtige God verschuldigd ben, Die mijn leven veranderd heeft ten opzichte van wat ik en mijn vrienden waren, knielde ik neer om Zijn heilige Naam te prijzen. Ik herinner me niet dat ik ooit lager in het stof lag. Nooit had ik een dieper zicht op mijn eigen onwaardigheid. Nooit pleitte ik zo sterk op de verdienste en tussenkomst van Hem, van Wie ik weet dat Hij het waardig is. Nooit heb ik plechtiger beloofd om de Heere toe te behoren en om Christus als mijn Koning, Priester en Profeet aan te nemen, zoals Hij in het Evangelie is voorgesteld. Nooit had ik zo'n sterk verlangen om te sterven zodat ik niet meer zou zondigen, maar de woorden 'Mijn genade is u genoeg' bedwongen dat verlangen. Nooit pleitte ik vuriger om de Trooster, van Wie onze gezegende Heere beloofd heeft dat Hij voor eeuwig bij ons zal blijven. Voor dit alles wens ik de eer te geven aan Hem, Die op de troon zit, en het Lam."

Vaak beleefde James een hemelse vreugde terwijl hij lange reizen maakte op de rug van zijn paard. Daarnaast zocht hij soms de eenzaamheid op in de natuur. Ongeveer een maand na het versturen van de bovenstaande brief bezocht hij op een zaterdagavond een kerkdienst in Schotland waar een voorbereidingspreek voor het Heilig Avondmaal werd gehouden. De volgende morgen vroeg nam hij de gelegenheid te baat om een wandeling te maken in de heuvels bij Portpatrick, gelegen aan de Schotse oostkust. Hij schreef hierover het volgende:

Als ik in staat zou zijn om een beschrijving te geven van wat daar gebeurd was, dan zou u met mij instemmen dat ik meer redenen heb om aan mijn God te gedenken vanuit de heuvels van Portpatrick, dan David uit het land van de Jordaan, en Hermon, uit het klein gebergte." Urenlang worstelde ik met de Verbondsengel en smeekte Hem onder een vloed van tranen en uitroepingen, totdat ik bijna geheel uitgeput was. Maar Hij ondersteunde mij, zodat ik, evenals Jakob, Hem overmocht.

Na deze uren van voorbereiding had James een gezegende bediening van het Avondmaal. Hij schreef dat hij dagenlang aan het schrijven zou zijn als hij al de gunsten zou beschrijven waarmee zijn God hem overlaadde. Hij eindigde zijn brief met de hoop dat de ontvanger van zijn brief zich zou verenigen in 'lofprijzingen voor al het goede dat God heeft gedaan aan uw onwaardige broeder in de Heere.'

Hoewel James' ervaringen hem in positieve zin onderscheidden van vele anderen, verhief hij zich niet boven hen. Hij leefde dicht bij de Heere, maar hij sprak nooit over bijzondere openbaringen die hij gehad zou hebben, bijvoorbeeld met betrekking tot gebeurtenissen in de toekomst. Sommige van zijn tijdgenoten schijnen verachtelijk over hem gesproken te hebben en noemden hem een godsdienstige enthousiast. Zijn hart was echter vol van Gods aanwezigheid en Zijn deugden. De liefde tot de Zoon van God, getoond in de verlossing van zijn ziel, had zijn hart vervuld met een heilig vuur.

Het was James' verlangen om zijn leven geheel in te richten tot Gods eer, maar de ervaring van Asaf zoals die beschreven is in Psalm 73 was hem niet vreemd. In diverse brieven schrijft hij over de zonden die in zijn hart leven en noemt hij zichzelf 'een beest voor God' of een 'ellendige helwaardige zondaar'. Ergens anders schrijft hij: 'O, wat dien ik een goede Meester! Maar helaas, hoe ondankbaar ben ik. Wat kan er meer verwonderlijk zijn dan Christus' liefde voor ons, met uitzondering van de ongevoeligheid van onze zondige harten ten opzichte van zo'n Zaligmaker?' Met name de eerste jaren na zijn bekering was hij geheel vervuld met de liefde van Christus, maar in later jaren klaagde hij vaak over de toestand van zijn hart: 'Ik heb alle hulp nodig om te ontwaken uit die geestelijke dodigheid die me zo vaak aangrijpt. In het verleden was het anders en dat duurde vele jaren.' Hij vervolgde deze brief met de eerste twee coupletten" van een gedicht van Isaac Watts waaruit blijkt dat toen God Zijn aangezicht verborg, zijn kracht vergaan was en Gods troost werd gemist. 'En hierin ligt mijn zonde en mijn dwaasheid.'

Ondanks het feit dat James zichzelf vaak moest beschuldigen van ondankbaarheid en andere zonden, zette hij zijn hoop op God en Zijn genade. Hij had een onwankelbare hoop op het eeuwige leven, zoals blijkt uit het einde van de eerdergenoemde brief: 'Ik ben er zeker van dat wanneer ik sterf, waar en wanneer dat dan ook zal zijn, ik zal gaan naar het huis der eeuwige heerlijkheid.'

James gaf vaak aan dat de dagen dat hij alleen reisde, zijn beste dagen waren. Vooral als het niet zo druk was op de wegen, richtte hij zich voortdurend op gebed en lofprijzing, waaruit hij veel genoegen verkreeg. Hij was bevoorrecht met een sterk geheugen en herhaalde vaak voor zichzelf de psalmen en gezangen die hij geleerd had. Veelal waren dat de gezangen van **Isaac Watts** (1674-1748). In een brief aan dr. Doddridge schreef

James hierover: 'Het is vaak gebeurd dat, terwijl ik enkele van zijn psalmen, gezangen of regels zong, de kwade geest moest wijken.' In een brief die James op een avond aan een goede vriend schreef, geeft hij meer details over zijn overdenkingen tijdens zijn reizen: Wat zou ik er vandaag veel voor over hebben gehad om papier, pen en inkt te hebben terwijl ik onderweg was en de Geest van de Allerhoogte op me rustte! O, om een pen eens vaardigen schrijvers te hebben en de tong van een engel te hebben, om te verkondigen wat God deze dag aan mijn ziel gedaan heeft! Kortom, het is tevergeefs om dit te proberen. Alles wat ik kan zeggen, is dat mijn ziel zich voor enkele uren verenigde met de gezaligden hierboven, in het eren, verheerlijken en prijzen van Hem Die op de troon zit, en het Lam, voor eeuwig en altijd. Een hernieuwd gezicht op Hem, Die doorstoken werd vanwege mijn overtredingen, was de aanleiding voor mijn lofzang. Ik riep de ganse hemel op om met mij in te stemmen en ben ervan overtuigd dat rij allen eer gaven aan de Allerhoogste.

GEDRAG ALS LUITENANT-KOLONEL

James was in 1730 al bevorderd tot luitenant-kolonel en in die hoedanigheid deed hij zijn best om zijn land te dienen. Hij stond bekend als een moedig militair die meevocht in het merendeel van de Engelse oorlogen op het Europese vasteland. Hij vond het onverteerbaar als zijn manschappen de kerkdiensten moesten overslaan, ongeacht of ze voor hun paarden of hun wapens moesten zorgen. Hoewel hij niet voor zijn soldaten wilde bepalen naar welke kerk ze gingen, zorgde hij er in ieder geval voor dat ze op tijd konden zijn. Zijn regiment stond erom bekend dat het de lokale kerkdiensten trouw en met aandacht bezocht.

Hoewel James het beste met zijn manschappen voorhad, betekende dit niet dat hij niet optrad wanneer dat nodig was. Zo gebeurde het op een keer in Leicester, dat hij in het holst van de nacht door het kampement liep en een schildwacht tegen het lijf liep die zijn post had verlaten. De schildwacht braakte de grootste vloeken uit toen hij ontdekt werd; iets wat James niet kon verdragen en waartegen hij altijd optrad. De volgende morgen riep James de schildwacht op het matje waar deze zijn spijt en schaamte betuigde voor het verwaarlozen van zijn plicht en zijn taalgebruik. Na het toedienen van een pijnlijke lijfstraf had James een ernstig gesprek met de soldaat. Hij wees hem op het kwaad van de zonden en hoe dit God mishagde. Verwijzend naar de lichamelijke pijn die de soldaat zojuist ervaren had, waarschuwde James hem dat het zo veel vreselijker is om in de handen van de levende God te vallen en de verschrikkingen te ervaren die hij in zijn taalgebruik over zich had uitgeroepen. Na deze gevoelvolle vermaning accepteerde de overtreder zijn welverdiende straf. Voordat hij mocht vertrekken, bedankte hij James zelfs. Jaren later sprak hij nog met grote waardering over de manier waarop James met hem omgegaan was.

James was zo veel als mogelijk beschikbaar voor zijn manschappen. Toen dr. Doddridge eens een ernstig zieke dragonder van James' regiment bezocht, vertelde deze hem dat hij alle reden had om God te danken voor kolonel Gardiners rol in zijn leven. In zowel tijdelijk als geestelijk opzicht had deze hem met raad en daad bijgestaan tijdens de vrijwel dagelijkse bezoeken. Deze vaderlijke houding ten opzichte van zijn ondergeschikten maakte James bijzonder geliefd in zijn regiment. James was zich er sterk van bewust dat zijn positie als luitenant-kolonel een sterke voorbeeldfunctie vereiste. Tijdens zijn strenge inspecties van de stallen, de wapens, en de onderkomens besprak hij onregelmatigheden zodra deze zich aandienen. Een gunstig gevolg hiervan

was dat zijn regiment jarenlang bekendstond als een van de meest gedisciplineerde in het gehele Engelse leger.

In het begin van de jaren **1740** had James tijdelijk de functie van 'vrederechter' en droeg hij de verantwoordelijkheid om de orde te bewaren in de omgeving van het Schotse Edinburgh. Hij schroomde niet om deze positie te benutten. Eens werd hij uitgenodigd voor een groots diner met verschillende andere officieren en welgestelde burgers. Hij wist uit ervaring dat het taalgebruik tijdens die gelegenheden vaak te wensen overliet en hij had er weinig behoefte aan om zich daaronder te begeven. Tegelijkertijd wilde hij uit beleefdheid de uitnodiging niet afslaan. Om mogelijke confrontaties te voorkomen, vroeg hij om toestemming om zich aan het begin van het diner tot het gezelschap te richten, wat hem vergund werd. Op een vrijmoedige, maar respectvolle manier liet hij het gezelschap weten dat hij het voorrecht had om de vrederechter te zijn in dat gebied. Hij had een eed afgelegd om de wet toe te passen en daaronder viel ook dat hij moest optreden tegen vloeken en zweren, ongeacht de rang of status van degene die deze overtreding beging. Hij verzocht het gezelschap dringend om op hun woorden te letten en als ze onverhoeds toch ongepaste woorden zouden gebruiken, om zich te onderwerpen aan de gevolgen: het betalen van een boete die zou worden besteed aan de armen. Tot James' opluchting ondersteunde de gastheer James in zijn verzoek en liet gezelschap gaf aan dat ze bereid waren op hun woorden te letten. Als het over Gods eer ging, vreesde James niets en niemand.

ONTMOETING MET DR. PH. DODDRIDGE

Dr. Philip Doddridge (1702-1751) was predikant in een zelfstandige gemeente in Northampton, ruim 100 kilometer ten noorden van Londen. In juni **1739** ontmoette hij **James** voor het eerst in het nabijgelegen Leicester, waar hij die dag een preek uitsprak over Psalm 119:158: 'Ik heb gezien degenen die trouweloos handelen, en het verdroot mij, dat zij Uw woord niet onderhielden.' James was onder zijn gehoor en diep onder de indruk van wat hij met grote instemming beluisterd had. Hoewel James de predikant niet persoonlijk kende, zocht hij hem na de kerkdienst direct op en omhelsde hem alsof ze reeds jaren bevriend waren. James vertelde de predikant dat hij bekend was met enkele boeken die door dr. Doddridge gepubliceerd waren. De rest van die avond en de volgende morgen spraken de twee urenlang met elkaar. Het was het begin van een vriendschap die zou duren tot aan het einde van James' leven.

Het is opvallend dat hij na zijn bekering vaak sprak of schreef over de vele redenen tot dankbaarheid. **In juni 1739** - hij verbleef toen in Leicester - deelde hij een van die momenten met zijn vrouw: 'Ik ben op het moment diep geraakt vanwege de vele gunsten die de Almachtige mij geschonken heeft. Ik vertrouw erop dat je me zult helpen om onze genadige God en vriendelijke Weldoener hiervoor de eer te geven.'

Enkele maanden later, op **5 augustus 1739**, nam James deel aan het Heilig Avondmaal in dezelfde plaats. De volgende dag pakte de James de pen op voor een brief aan zijn vrouw. 'Gisteren zat ik aan de Tafel des Heeren, waar ik voortdurend aan jou en de kinderen moest denken. Maar hoe wonderlijk werd ik ondersteund toen ik thuiskwam en onder veel tranen voor iedereen mocht pleiten in het gebed.' Verwijzend naar een van zijn kinderen die kennelijk goede vorderingen maakte op school, schreef hij wat hem meer waard was: 'Maar hoeveel meer vreugde zou het me geven om te horen dat hij grote vorderingen maakte op de school van Christus. O, dat onze kinderen wijs tot zaligheid mogen zijn en mogen groeien in de genade zoals ze groeien in de natuur!'

Omdat ze vaak ver van elkaar verwijderd waren, schreven ze elkaar talloze brieven. In de eerste brief die James schreef aan dr. Doddridge verwees hij naar dr. Isaïc Watts (1674-1748), de bekende dichter van zo'n 750 geestelijke gezangen, die eveneens bevriend was met dr. Doddridge: 'Reeds verschillende jaren heb ik gevreesd dat die voortreffelijke persoon, die zoete zanger in Israël, naar de hemel zou worden geroepen voordat ik de gelegenheid zou hebben hem te laten weten hoe gezegend zijn werk voor mij is geweest. Uiteraard zou ik hem ook hartelijk willen danken. De werking van de gezegende Geest is vereist om doeltreffend te zijn in onze harten, maar als we geen dankbaarheid hebben ten opzichte van de instrumenten die God zichtbaar voor onze ogen behaagt te gebruiken, hoe kunnen we dankbaar zijn tot de Almachtige Die we niet gezien hebben? Ik wens God te zegenen voor het goede nieuws van zijn herstel. Ik kan hem hier niet evenaren in het toebrengen van de hoogste lof aan onze heerlijke Verlosser, wat mijn grootste smart is. Maar ik verzoek je hem te laten weten dat ik ervan overtuigd ben dat wanneer ik mij zal verenigen met dat heerlijke gezelschap hierboven, er geen tekortkomingen meer zullen zijn. Niemand zal daar boven mijn gezang uitkomen, want ik zal er niemand kunnen vinden die meer verschuldigd is aan de wonderlijke rijkdom van de Goddelijke genade dan ik.'

Na het citeren van enkele toepasselijke verzen van Watts merkte James op dat als dr. Doddridge zou weten wat een afkeer hij ten diepste had van het schrijven van brieven, hij verbaasd zou zijn over de lengte van zijn brief. 'Maar het verwarmt mijn hart wanneer ik u schrijf en het maakt dat mijn pen sneller over het papier beweegt.' Hij besloot met de wens dat dr. Doddridge nog lang zou worden gezegend in Christus' Kerk. In latere brieven gaf James vaak aan hoe hij dacht over de boeken die dr. Doddridge publiceerde. Hij gaf regelmatig aan dat hij de predikant dagelijks in het gebed opdroeg. Uit alles bleek dat James en dr. Doddridge een hechte vriendschap hadden.

Gedurende het **jaar 1742** verbleef James, samen met zijn vrouw en oudste twee kinderen, voor het eerst enkele dagen in de *pastorie van dr. Doddridge in Northampton*. De vrienden hadden hierdoor een uitstekende gelegenheid elkaar beter te leren kennen. Dr. Doddridge schreef dat zijn respect voor James tijdens dit bezoek sterk was toegenomen. Het meest opmerkelijke, volgens de predikant, was 'de voorbeeldige ernst, kalmte en eerbied waarmee James de openbare eredienst bezocht. Hij nam altijd ruim de tijd om zich voor te bereiden op de preek en ging gewoonlijk vroeg naar Gods huis, omdat hij zich niet wilde haasten.' Het schijnt dat James en zijn vrouw later naar Northampton verhuisden.

Avondmaalstijden waren hoogtepunten in James' leven. Dr. Doddridge merkte op dat het strenge gelaat van de legerofficier tijdens die gelegenheden vaak verzachtte vanwege zijn zelfvernedering en berouw. Hoewel hij probeerde het te verbergen, stroomden de tranen vaak over zijn gezicht, wanneer er gesproken werd over de tekenen en zegelen van de liefde van zijn Verlosser.

Na het Avondmaal was hij soms zo in gedachten dat hij zijn omgeving helemaal vergat. Eens, een dag na de bediening van het Avondmaal waarbij gesproken werd over 1 Petrus 1:8, maakten de twee vrienden een lange reis te paard. Nadat James geruime tijd niets gezegd had, bood James zijn excuses aan. Verwijzend naar de tekst van de vorige dag zei hij 'dat zijn hart als het ware is opgetrokken naar Hem, Die hij niet gezien had, en nochtans liefhad. Hij verheugde zich in Hem met zo'n onuitsprekelijke blijdschap, dat hij geen behoefte had aan een gesprek over aardse onderwerpen.'

Dr. Doddridge schreef met grote waardering over James' karakter: hij had een vriendelijk woord voor iedereen die hij ontmoette en kon verontwaardigd reageren als

men negatief over anderen sprak in hun afwezigheid. Het deed hem pijn als iemands leer en leven in strijd waren met Gods Woord, maar hij was er tegelijkertijd van overtuigd dat men geen vervolging moest gebruiken om mensen te overtuigen van de waarde ervan. In plaats daarvan was hij er vast van overtuigd dat een leven met Christus dat zichtbaar was in de vruchten daarvan een beter wapen was dan dwang van het geweten.

Er was ook verheugend nieuws. In **1742** vonden er **bijzondere opwekkingen** plaats in het nabijgelegen Kilsyth. Onder de bediening van ds. William Mc-Culloch (1691-1771) waren daar in februari binnen twee weken meer dan 140 mensen krachtdadig bekeerd. De meesten van hen hadden jarenlang onder de prediking verkeerd zonder enige indruk van wat zij gehoord hadden. James schreef dr. Doddridge over deze indrukwekkende gebeurtenissen. Hij was er getuige van hoe deze opwekking zich verspreidde en hoe die een regionale reformatie teweeg had gebracht die nog voortduurde toen James daar verbleef.

James was altijd belangstellend te horen wanneer er werden toegebracht tot Gods Koninkrijk, ongeacht of dit nu plaats had gevonden binnen de Engelse Staatskerk of binnen een afgescheiden kerk. Hij was zich goed bewust van verschillende theologische opvattingen, maar hij was gewoonlijk mild in het afwijzen van predikanten zolang hij reden had om te geloven dat ze een hartelijke toewijding hadden tot de dienst van Christus. Soms drukte hij zijn verbazing uit over sommige theologische opvattingen die men erop nahield, maar het werk van een drie-enig God vormde voor hem de kern: het hoogachten van de verzoening door Christus' gerechtigheid en Gods vrije genade door Christus, gewerkt door de Heilige Geest. James hechtte veel waarde aan een evenwichtige prediking waarin wet en Evangelie beide aan de orde kwamen en kon dan ook verontwaardigd reageren als hij hoorde hoe laatdunkend men soms over de wet sprak. Het verheugde hem wanneer hij hoorde over zijn godsdienstige plichten — die voor hem juist een liefdedienst waren — en het leven met God. Dr. Doddridge schreef ook lovende woorden over de manier waarop James omging met degenen die in geestelijke duisternis verkeerden en hem om advies vroegen. Hierbij citeert Doddridge de volgende brief, waarin James zichzelf duidelijk op een lage plaats zet.

"Als ik het middel heb mogen zijn voor een verandering ten goede, geef dan alle eer aan God. Hij is gewillig geweest om te tonen dat het slechts Zijn kracht is geweest; Hij maakte immers gebruik van een bijzonder zwak instrument."

In dezelfde brief waarschuwde James dat de geadresseerde "niet verbaasd moest zijn als hij van de bergtop weer de vallei moet ingaan. Hij herinnerde hem eraan dat men door het geloof leeft, en niet door een gevoelige verzekering. Wanneer een christen in het donker is en geen licht ziet, dan kan hij het getuigenis van een afwezige Jezus aanhangen en zichzelf als het ware op de wagen van de belofte zetten om tot Hem gedragen te worden, Die hij nu niet ziet. Er kunnen verhevener oefeningen van een zuiver en krachtig geloof zijn dan de momenten waarin de ziel zoveel meer in vervoering is."

GARDINER NAAR VLAANDEREN

Tegen het einde van **1742** vertrok Gardiner vanuit Northampton scheepde hij zich in naar Vlaanderen, en verbleef geruime tijd bij het regiment te Gent; waar hij veel spijt had van het gebrek aan die religieuze gelegenheden die zijn andere verblijven aangenaam hadden gemaakt. Aangezien hij de belofte van een regiment had voordat hij Engeland verliet, verwachtten zijn vrienden voortdurend een gelegenheid om hem te feliciteren met het ontvangen van het bevel over een regiment. Maar toch waren ze

teleurgesteld; en bij sommigen van hen leek de teleurstelling zwaar te zijn. Wat de kolonel zelf betreft, hij leek er vrij gemakkelijk in; en leek veel groter in die gemakkelijke geestessituatie dan de hoogste militaire eer en preferenties hem hadden kunnen opleveren. Zijn majesteit schonk hem eindelijk een regiment dragonders, dat vervolgens in de buurt van zijn eigen huis in Schotland werd ingekwartierd. Het kwam hem voor dat de voorzienigheid hem door deze opmerkelijke gebeurtenis naar huis riep. Dienovereenkomstig, hoewel hij andere preferenties had gekregen die hem in het leger werden geboden, koos hij ervoor terug te keren.

In het najaar schreef hij een brief aan dr. Doddridge:

'Ik ben hier in een droog en dor land, zonder water. Mijn oog weent want in dit Sodom valt er niets te horen dan het lasteren van de Naam van mijn God. Ik word hier zeker niet gezien als een goed instrument. Toch is het me gelukt om zes of zeven veldofficieren het vloeken af te leren. Ik dineer dagelijks met hen en ze hebben een vrijwillige overeenkomst met me gesloten om voor elke vloek een shilling aan de armen te geven. Het is bijzonder om te zien wat voor resultaat dit al heeft gehad. Een van hen vertelde me vandaag tijdens het diner dat dit zo'n invloed op hem heeft dat toen hij gisteravond aan het kaarten was en een andere officier hoorde vloeken, opstond en wegging. Hij kon het niet verdragen. Zo kunt u zien dat bepaalde beperkingen, hoe klein ze ook zijn, kunnen leiden tot iets beters.'

De brieven die James van dr. Doddridge ontving terwijl hij in het buitenland verkeerde, werden met vreugde ontvangen.

In het voorjaar van **1743** schreef hij een brief vanuit Duitsland, nadat er op de vorige dag, een zondag, een brief werd bezorgd. Hij schrijft dat hij de brief van dr. Doddridge beschouwde als een 'zondagszegen'. Vroeg in de morgen, schreef hij, had hij God met tranen gezocht, 'en toen ik de brief gelezen had, viel ik weer op mijn knieën om Hem hartelijk te danken voor Zijn goedheid tot u en uw gezin, en ook tot mijzelf. Het heeft Hem behaagd om zovelen aan te sporen om Zijn aangezicht te zoeken en mij op te dragen aan de troon der genade.'

Het militaire leven zorgde soms voor onaangename verrassingen. Zo schreef James in de eerdergenoemde brief dat hij gehoopt had naar Engeland terug te kunnen keren, maar dat zijn regiment orders had ontvangen om richting Frankfurt te marcheren. Niemand kon hem uitleggen waarom, vooral omdat het vijandelijke Franse leger veel zuidelijker was. Ondanks de teleurstelling kon James zich hiermee verenigen.

"Het is de wil des Heeren en Zijn wil geschiede! Ik wens mijn hemelse Vader te zegenen en de eer te geven dat ik hiermee geheel verenigd ben. Het maakt niet uit waar ik naartoe ga of wat er van me terecht komt, als God maar verheerlijkt wordt in mijn leven of sterven. Het zou me veel blijdschap geven als ik zou horen dat mijn vrienden dezelfde onderworpenheid hebben."

Reeds vóór zijn vertrek uit Engeland was James min of meer een promotie in het vooruitzicht gesteld en zijn vrienden vroegen hem regelmatig of ze hem hiermee al konden feliciteren. De promotie bleef tot ieders teleurstelling echter uit. James schreef in een brief aan dr. Doddridge, **april 1743**:

"Het feit dat ik mijn eigen regiment niet heb, is niet in het minst een teleurstelling voor me. Het stemt me tot tevredenheid dat als dat tot Gods eer zou zijn geweest, ik deze promotie zou hebben ontvangen. Alle andere redenen zouden me tot spijt zijn. Mijn hemelse Vader heeft me oneindig meer gegeven dan een heerser die de hele wereld zou hebben."

Slechts enkele dagen na het verzenden van deze brief werd James bevorderd **tot kolonel** van een regiment dragonders, het 13e Huzaren Regiment. In een brief aan zijn vrouw liet hij weten dat God het hem gegeven had terwijl hij nergens op gerekend had. Gezien het feit dat dit regiment in zijn eigen woonplaats gestationeerd was, hield deze promotie ook in dat hij terug zou keren naar zijn gezin in Bankton, niet ver van Edinburgh. Onderweg naar Engeland overviel hem een korte, maar ernstige ziekte, waardoor hij enkele weken in de buurt van Gent moest verblijven. Het was de eerste keer in zijn leven dat James zo ziek was en het bepaalde hem bij de aanstaande eeuwigheid. Dit verschrikte hem echter niet en het was hem gegeven om zijn leven in Gods hand neer te leggen. Na enkele weken was hij voldoende hersteld om verder te reizen. Enkele dagen voor zijn aankomst in Northampton verbleef hij in Londen, waar hij een onderhoud had met Frederick Louis¹³ en Augusta¹⁴ von Sachsen-Gotha-Altenburg, de Prins en Prinses van Wales, die hem diverse onderscheidingen toekenden voor zijn diensten in het Engelse leger.

TERUG NAAR HUIS EN NAAR NOTHAMPTON 1743

Na een afwezigheid van tien maanden kwam James op **maandag 20 juni 1743 thuis**. De vreugde van zijn thuiskomst werd overschaduwd door het feit dat zijn gezondheid zo sterk geleden had onder zijn korte ziekte en sommigen meenden dat hij wel tien jaar ouder leek dan een jaar daarvoor. Nog meer dan voorheen hadden zijn tijdelijke belangen hun glans verloren. Toen dr. Doddridge hem feliciteerde met zijn promotie, antwoordde hij dat zijn zorgen evenredig waren toegenomen met zijn inkomen, positie en invloed. In dat opzicht was er geen sprake van een verbetering. Hij voegde eraan toe dat als het Gods wil was om hem op die manier te gebruiken om meer goed te kunnen doen dan voorheen, dan had hij reden om zich te verblijden.

Gedurende de tijd die volgde, hielden James en dr. Doddridge contact door middel van brieven. Af en toe schreef James over zijn zwakke gestel, maar meer over zijn omgang met God en de vreugde die hij vond in Gods instellingen: 'O, wat een genadige Meester dienen we! Hoe aangenaam is Zijn dienst! Hoe rijk is het ervaren van Zijn liefde! Maar hoe arm en koud zijn onze wederdiensten!' Helaas zag James geen veranderingen in de kerk en maatschappij, wat hem uitdreef tot de Heere.

Aan het **einde van 1743** schreef hij hierover aan dr. Doddridge:

"Mijn verwachtingen voor de toekomst in het algemeen zijn erg somber. Het is triest dat allerlei soorten van kwaad onder ons worden gevonden, wat een natuurlijk gevolg is van het verachten van het Evangelie. Dagelijks bid ik tot God voor ons zondig land, waarover Zijn oordeel dichtbij schijnt te zijn. Soms ben ik hierdoor zo verzwakt vanwege mijn roepen en wenen hierover tot God, dat mijn voeten me nauwelijks kunnen dragen wanneer ik van mijn knieën opsta."

De laatste jaren van zijn leven werden somber gemaakt door een slechte gezondheid, en enige tijd voor zijn dood leek hij voortdurend te bewegen onder een serieuze verwachting van die gebeurtenis.

Vanwege de opstand van de Jacobieten in 1745, was James' verblijf in **Northampton** slechts van korte duur. Aan het einde van de zomer werd hem opgedragen om met zijn regiment naar het zuiden van Schotland te gaan.

De avond voorafgaand aan zijn vertrek preekte dr. Doddridge over Psalm 91:14-16: 'Dewijl hij Mij zeer bemint, spreekt God, zo zal Ik hem uithelpen; Ik zal hem op eg" hoogte stellen, want hij kent Mijn Naam. Hij zal Mij aanroepen, en Ik zal hem verhoren; in de benauwdheid zal Ik bij hem zijn; Ik zal er hem uittrekken en zal hem verheerlijken. Ik zal hem met langheid der dagen verzadigen, en Ik zal hem Mijn heil doen zien.'

Diezelfde avond had James een ontmoeting met Thomas Porter, een vriend van dr. Doddridge. Thomas was een arme man die niet in staat was om te lezen en schrijven. Hij stond erom bekend dat hij beperkte verstandelijke vermogens had. Daarnaast had hij zo'n ernstig spraakgebrek, dat veel mensen die hem ontmoetten, dachten dat hij krankzinnig was. Desondanks had hij talloze Bijbelteksten opgeslagen in zijn geheugen, die hij tijdens de kerkdiensten gehoord had. Toen Thomas aan James werd voorgesteld en hoorde van zijn aan staande vertrek, citeerde hij meer dan twintig teksten die allemaal te maken hadden met de afhankelijkheid van de mens tot God in een tijd van oorlog, en Gods beloften voor hen die strijden voor een rechtvaardige zaak. Het laatste vers dat hij citeerde was Openbaring 2:10: *'Zijt getrouw tot den dood, en Ik zal u geven de kroon des levens.'* De volgende morgen vertrok James richting het **Schotse Bankton**, waar hij zich al in 1742 had gevestigd.

Tijdens de maanden dat James in Northampton verbleef, drukte hij regelmatig zijn zorgen uit over de achteruitgang van de godsdienstige moraal in het land en hij vreesde dat Gods roede was uitgestrekt vanwege de zonden. Daarnaast voorzag hij grote problemen vanwege de opstand van de Jacobieten, met name in Schotland, die de macht wilde teruggeven aan de rooms-katholieke Stuarts. James was ervan overtuigd dat het Engelse leger niet in staat was om een aanval af te slaan: 'Een paar duizend manschappen zouden een redelijke kans hebben om zonder problemen van Edinburgh naar Londen te marcheren en het gehele koninkrijk omver te gooien.' Tenslotte was er een reëel gevaar dat de Fransen een inval zouden doen.

Hoe verzwakt zijn constitutie ook werd, hij was nog steeds van plan zijn tijd te verbeteren voor een waardevol doel; en toen zijn vrienden met hem spraken dat hij zijn lichaam zo weinig rust gaf, antwoordde hij altijd: 'Het zal lang genoeg in het graf rusten.'

In **juli 1745** voor zijn dood werd hij overgehaald om een reis naar Scarborough gelegen aan de Noordzee, te maken voor het herstel van zijn gezondheid, waarvan hij in ieder geval werd aangemoedigd om een kleine verbetering te verwachten.

Hierna had hij gedachten om naar Londen te gaan en was van plan een deel van september in Northampton door te brengen. De verwachting hiervan was wederzijds aangenaam; maar de Voorzienigheid achtte het passend om het plan van de hand te doen. Zijn liefde voor zijn vrienden in deze streken bracht hem ertoe enige spijt te betuigen over het feit dat hij werd teruggehouden. Maar, zoals de Voorzienigheid anders had bepaald, stemde hij ermee in.

Toen hij in Scarborough was, ontdek ik in een brief van daar, **26 juli 1745**, dat hij op de hoogte was gebracht van de vrolijkheid die zo ongebruikelijk heerste in Edinburgh, waar grote menigten toen hun tijd doorbrachten in bals, vergaderingen en andere vrolijk amusement, weinig indachtig de roede van God die toen boven hen hing; bij welke gelegenheid hij deze uitdrukking heeft: "Ik ben zeer verbaasd dat de mensen van Edinburgh in zulke dwaze afleidingen worden gebruikt, terwijl onze situatie op dit

moment droeviger is dan ooit, ik zag het in mijn leven. Maar er is één ding dat ik ben er zeer zeker van, en dat troost me, namelijk dat het goed zal gaan met de rechtvaardigen, wat er ook komt. "

Terwijl hij in Scarborough verbleef, werd hij echter opgeroepen om terug te keren naar Bankton.

Kort na zijn terugkeer daar, werd zijn regiment overgeplaatst naar het naburige Stirling. Tijdens deze zomerdagen had James het voorrecht om ongeveer tien dagen met zijn vrouw en oudste dochter door te brengen. Toen de spanningen vanwege de opstand van de Jacobieten opliepen, was dit echter niet meer mogelijk. In het licht van de mogelijke gevaren was het afscheid emotioneel en zijn vrouw kon haar tranen niet bedwingen. Nu was dit wel vaker gebeurd en gewoonlijk probeerde James haar op te beuren door te wijzen op Gods voorzienigheid die hem al zo vaak bewaard had in gevaarlijke situaties.

STRIJD VAN PRESTONPANS

Op **23 juli 1745** landde Charles in de Buiten-Hebriden. Een paar dagen later stak hij over naar het vasteland. Geruchten begonnen door te sijpelen over een aanstaande Jacobitische opstand, maar George II en de legergeneraals beschouwden ze grotendeels als louter geruchten. Het duurde echter niet lang voordat men alarm sloeg, toen het gerucht ging dat Perth tot een verrassingsaanval was gevallen en dat Jacobitische rebellen oprukten naar Edinburgh.

Sir John Cope, opperbevelhebber van het Schotse leger, stuurde uiteindelijk een kleine en grotendeels ongetrainde troep naar het zuiden vanaf zijn basis in Inverness. Ondertussen trokken de Hooglanders voort, gewapend met alles wat ze maar te pakken konden krijgen: snoeken, werpvorken, zeisen en ook een assortiment aan wapens.

Kolonel Gardiner en zijn regiment marcheerden haastig het land door, want half september kwam het alarmerende nieuws dat Edinburgh gevallen was.

Snelle actie was nodig als de troepen van George II enige kans wilden maken om de opmars van de Highland-troepen in hun huidige euforische stemming te stoppen. Gardiner wist dit maar al te goed. Hij ontmoette Sir John in Prestonpans bij Edinburgh en drong aan op een onmiddellijke verrassingsaanval. Het was hun enige hoop, hield hij vol.

Maar tot zijn grote ontsteltenis leek sir John geen haast te hebben en gaf hij er de voorkeur aan de eerste bewegingen van de vijand te beantwoorden met een tegenstrategie. Erkennend dat dit ongetwijfeld een nederlaag was, kon Gardiner alleen maar antwoorden: 'Ik heb één leven te offeren voor de veiligheid van mijn land en ik zal het niet sparen'. Toen het daglicht op 19 september 1745 verdween, zag men Gardiner alleen in gedachten verzonken wandelen.

Snel na zijn terugkeer naar huis, barstte de vlam uit en werd zijn regiment naar **Stirling** gestuurd. In dat kasteel genoten zijn vrouw en oudste dochter van de laatste gelukkige uren van zijn gezelschap, en ik denk dat het ongeveer tien of twaalf dagen voor zijn dood was dat hij daar afscheid van hen nam. Bij dat afscheid was een opmerkelijke omstandigheid aanwezig, die door de overlevende vrienden in meer dan één van hun brieven aan mij is aangestipt. Zijn vrouw was zo aangeslagen toen ze haar laatste afscheid van hem nam, dat ze het niet kon verdragen in een vloed van tranen uit te barsten, met andere tekenen van ongewone emotie; en toen hij haar de reden vroeg,

drong ze als voldoende verontschuldiging aan op de vrees die ze had om zo'n onschatbare vriend te verliezen, te midden van de gevaren waartoe hij toen werd geroepen. Hij antwoordde opmerkelijk: 'We hebben een eeuwigheid die we samen kunnen doorbrengen.'

Gardiner voelde zijn einde naderen. 'Hij verwachtte de dood', zo zei een goede vriend van hem, 'en was verheugd vanwege dat vooruitzicht.' Degenen die vaak in zijn omgeving verkeerden, hoorden hem meer en meer hierover spreken. In een gesprek met iemand in die tijd gaf hij zijn gevoelens weer toen hij zij: 'Mijn ziel wacht slechts op God. Alléén op God, alléén op God, alléén op God!' Vaak herhaalde hij de woorden uit Jesaja 26:3: 'Het is een bevestigd voornemen, Gij zult allerlei vrede bewaren, want men heeft op U vertrouwd.' Psalm 145, waarin David zijn vast vertrouwen op God uitsprak, had een bijzondere waarde voor hem. Hij kon met innerlijk genoegen en hartelijke instemming de woorden uit Habakuk 3:17 en 18 citeren: 'Alhoewel de vijgenboom niet bloeien zal en geen vrucht aan den wijnstok zijn zal, dat het werk des olijfbooms liegen zal en de velden geen spijs voortbrengen; dat men de kudde uit de kooi afscheuren zal, en dat er geen rund in de stallingen wezen zal, zo zal ik nochtans in den HEERE van vreugde opspringen; ik zal mij verheugen in den God mijns heils.' Diverse gedichten van dr. Watts en dr. Doddridge die een diepe verbondenheid met Christus weergeven, hadden bijzondere betekenis voor hem. Gardiners hart was zo vervuld van Christus en Zijn liefde dat hij vaak een vergelijking maakte met gebeurtenissen waarover hij las of hoorde. Zo was hij eens aan het lezen over de Armeense koning Tigranes die gezegd zou hebben dat hij duizend levens wenste te geven om voor de vrijheid van zijn vrouw te betalen. Na dit gelezen te hebben, riep James uit: 'O, hoe zouden we onze ogen en harten op Hem moeten richten, die het niet alleen aanbood, maar daadwerkelijk met Zijn eigen dierbare leven betaalde om ons te redden van de verschrikkelijkste slavernij en van de eeuwige verwoesting!'

Op **13 september** schreef James een brief aan ds. John Adams, predikant in Falkirk, dat ongeveer twintig kilometer ten zuiden van Stirling lag: 'De opstandelingen hebben vooruitgang geboekt en proberen het water nu over te steken, maar ik zet mijn vertrouwen op de almachtige God, Die doet wat Hem behaagt, zowel in het hemelse leger als in de inwoners der aarde.'

Gardiner had er vertrouwen in dat hij vanuit Stirling voldoende tegenstand kon bieden, mits er versterking zou komen vanuit Edinburgh. Deze versterking bleef echter uit en daarom verliet hij Stirling en trachtte met zijn regiment te voorkomen dat de opstandelingen het water konden oversteken. In verband hiermee marcheerde James enkele dagen later met zijn regiment door Falkirk waar hij ds. Adams nog ontmoette. Ondanks zijn zwakke gezondheid en de snelle opmars van de opstandelingen, was hij in staat om zijn manschappen moed in te spreken. Overigens had James weinig vertrouwen in zijn regiment, zo zei hij in een vertrouwelijk gesprek met Alexander Carlyle, de zoon van een goede vriend. Tijdens die week liet hij weten dat hij niet dacht dat er meer dan tien mannen in zijn regiment waren van wie hij zeker was dat ze hem zouden volgen. 'Maar we staan nu voor de strijd en Gods wil geschiede.'

Toen de opstand van 1745 in de Hooglanden begon, vormde zijn rauwe regiment soldaten een belangrijk onderdeel van de kleine militaire macht waarmee Sir John Cope de komende storm het hoofd moest bieden. Cope marcheerde in **augustus** de Hooglanden binnen en liet de drakenregimenten van Gardiner en Hamilton achter in het lage land; en toen de opstandelingen, door een vreemde manoeuvre, de regering-

generaal ontkwamen en naar de Lage Landen neerdaalden, waren deze onervaren troepen het enige dat overbleef om hun koers te weerstaan. Na een vruchteloze poging om Edinburgh te beschermen, vluchtten de twee regimenten in paniek naar Dunbar, waar ze met te voet werden verenigd onder het bevel van Sir John Cope, en het hele leger marcheerde toen naar de hoofdstad om elkaar te ontmoeten en de strijd aan te gaan met de dragonders.

De waardige kolonel Gardiner was erg depressief door het gedrag van zijn mannen en verwachtte dat ze zich niet beter zouden gedragen in de actie die op het punt stond plaats te vinden. Hij zei echter dat, hoewel hij het gedrag van anderen niet kon beïnvloeden, hij één leven als offer voor de veiligheid van zijn land, hij het niet zou sparen. Hij drukte het ernstig op de bevelvoerende officier, daar de soldaten toen in een beter humeur waren dan men zou kunnen veronderstellen dat ze zouden zijn, nadat ze de nacht onder de wapens hadden doorgebracht. Hij begreep ook, dat door op hen af te marcheren, hij enig voordeel ten opzichte van de grond zou kunnen behalen. Hij werd in dit advies terzijde geschoven, evenals in de opstelling van het kanon, dat hij in het centrum van ons kleine leger zou hebben geplant, in plaats van vlak voor zijn regiment, dat in de rechtervleugel was. Daarna besteedde hij de rest van de dag aan het maken van een zo goed mogelijke instelling als de omstandigheden toelieten.

Hij bleef de hele nacht in het leger, gehuld in zijn mantel, en meestal beschut onder een gewas die toevallig in het veld was. Rond drie uur 's ochtends riep hij zijn huispersoneel bij zich, van wie er vier wachtten. Hij stuurde drie van hen weg, met zeer liefdevol christelijk advies, en met zulke plechtige beschuldigingen met betrekking tot de vervulling van hun plicht en de zorg voor hun ziel. Er is grote reden om aan te nemen dat hij de kleine rest van de tijd, die niet veel meer dan een uur kon duren, doorbracht met die vrome oefeningen van de ziel, die hem zo lang een gewoonte waren geweest, en waaraan toen zoveel omstandigheden hem drongen om tot God te roepen.

20 / 21 september 1745.

Het leger werd gealarmeerd door het aanbreken van de dag door het lawaai van de nadering van de vijand, en de aanval werd uitgevoerd voor zonsopgang; toch was het licht genoeg om te onderscheiden wat er voorbijging. Zodra de vijand onder schot kwam, maakten ze een woedend vuur; en er wordt gezegd dat de soldaten die de linkervleugel vormden onmiddellijk op de vlucht sloegen. De kolonel liep aan het begin van de strijd, dat in het geheel maar een paar minuten duurde, een wond op door een kogel in zijn linkerborst. Waarop zijn dienaar, die het paard begeleidde, hem zou hebben overgehaald om zich terug te trekken. Maar hij zei, dat het slechts een wond in het vlees was en vocht door. Even later kreeg hij ook een schot in zijn rechterdij. Ondertussen werd opgemerkt dat enkele van de opstandelingen door hem neervielen.

De kolonel werd enige ogenblikken gesteund door zijn mannen, en in het bijzonder door luitenant-kolonel Whitney, die hier door zijn arm werd geschoten; en een paar maanden later op edele wijze viel in de slag bij Falkirk. Gardiner werd ook gesteund door luitenant West, een man met voorname moed; evenals door ongeveer vijftien soldaten, die tot het laatst bij hem stonden. Maar na een zwakke brand werd het regiment in het algemeen met paniek overvallen. Hoewel hun kolonel en enkele andere dappere officieren deden wat ze konden om hen een of twee keer te verzamelen, namen ze eindelijk een snelle vlucht. En net op het moment dat kolonel Gardiner een pauze leek te nemen, om te overwegen welke plicht hij in zo'n omstandigheid moest doen, zag hij een groep voetvolk, die toen dapper in de buurt van hem aan het vechten was, en die hij wilde steunen, had hij slechts een commandant om hen te begeleiden. Daarop zei hij:

'Die dappere kerels zullen bij gebrek aan een commandant in stukken worden gehakt'. Terwijl hij nog sprak, reed naar hen toe en riep hardop: "Vuur aan, mijn jongens, en vrees niets."

Maar net toen ze uit zijn mond waren, kwam er een Hooglander op hem af met een sikkel op een lange stok, waarmee hij hem zo'n diepe wond aan zijn rechterarm bezorgde dat zijn zwaard uit zijn hand viel. Tegelijk kwamen er verscheiden anderen over hem heen en werd hij van zijn paard gesleept. Op het moment dat hij viel, gaf een andere Hooglander gaf hem een slag, hetzij met een breed zwaard, of een bijl, op het achterste deel van zijn hoofd, wat dodelijke was. Alles wat zijn trouwe bediende op dat moment verder zag, was dat terwijl zijn hoed eraf viel, hij hem in zijn linkerhand nam en ermee zwaaide als een teken dat hij zich moest terugtrekken. Hij voegde eraan toe, wat waren de laatste woorden die hij hem ooit hoorde spreken: "*Zorg goed voor jezelf*", waarop de knecht zich terugtrok en naar een molen vluchtte, op een afstand van ongeveer drie kilometer van de plek waar de kolonel viel; waar hij zijn kleding veranderde, en vermomd als een molenaarsknecht, zo spoedig mogelijk terugkwam; maar pas bijna twee uur na de verloving. De haast van wat de dodelijke slag was.

De haast van de actie was toen voorbij en hij trof zijn zeer geëerde meester aan, niet alleen geplunderd van zijn horloge en andere waardevolle zaken, maar ook ontdaan van zijn bovenkleding en laarzen; maar toch ademde hij, hoewel niet in staat om te spreken. In deze toestand bracht hij hem naar de kerk van Tranent, vanwaar hij onmiddellijk naar het huis van de predikant werd gebracht en in bed werd gelegd; waar hij bleef ademen en vaak kreunde, tot ongeveer elf uur in de voormiddag; toen hij definitief afscheid nam van pijn en verdriet. Dat was het einde van een leven dat zo ijverig aan God was toegewijd en gevuld met zoveel eervolle diensten.

BEGRAFENIS

Zijn stoffelijk overschot werd de volgende dinsdag, 24 september 1745, met grote plechtigheid begraven in de parochiekerk in Tranent, waar hij gewoonlijk de kerkdienst had bijgewoond. Zijn dood werd geëerd met de aanwezigheid van enkele vooraanstaande personen, die niet bang waren dat stukje respect aan zijn nagedachtenis te betonen, hoewel het land toen in handen was van de vijand. Maar er was inderdaad geen groot gevaar hierin; want zijn karakter was zo bekend, dat zelfs zij zelf eervol over hem spraken en zich bij zijn vrienden leken te klagen over de val van zo'n dapper en waardig man.

In persoonlijk voorkomen was kolonel Gardiner lang, goed geproportioneerd en sterk gebouwd, zijn ogen waren donkergrijs en niet erg groot; zijn voorhoofd behoorlijk hoog; zijn neus van een lengte en hoogte die niet opmerkelijk is, maar zeer goed passend bij zijn andere kenmerken; zijn wangen niet erg prominent, zijn mond matig groot en zijn kin nogal een beetje naar voren geneigd. Hij had een sterke stem en een levendig accent; met een zeer onverschrokken houding, maar toch met veel zachtaardigheid. Er was iets in zijn manier van aanspreken, zeer gemakkelijk en gediensig, dat in grote mate het resultaat was van de grote openhartigheid en welwillendheid van zijn natuurlijke humeur; en die ongetwijfeld veel verbeterd werd door de diepe nederigheid die de goddelijke genade in zijn hart was gewerkt.

Na de dood van haar man leefde Frances Erskine nog negentien jaar. Ze stierf in 1774 op 74-jarige leeftijd. Voor zover bekend overleed de laatste van hun kinderen, Frances Gardiner, in 1811 op 82-jarige leeftijd.

Ten minste twee predikanten stelden lange lofdichten op naar aanleiding van de dood van James Gardiner: ds. Benjamin Sowden, die later predikant in Rotterdam werd, en dr. Thomas Gibbons (1720-1785), predikant te Londen. Sir George Elliott (1722-1777), dichter en staatsman, schreef een gedicht van zes coupletten over James' dood. Dit gedicht kan eveneens gezongen worden en werd in het Frans vertaald. Het gedicht werd opgedragen aan James' dochter en begint met: 'Het was in het donker van de nacht.' Ten slotte schreef Adam Skirving (1719-1783), een boer uit de omgeving van Prestonpans, nog een lofdicht waarin hij de heldhaftigheid van kolonel Gardiner beschrijft. Dit gedicht werd reeds in 1746 gepubliceerd.

De meeste informatie over James Gardiner komt uit zijn biografie: *The Life of the Hon. Colonel Gardiner who was Slain at the Battle of Prestonpans*. Het leven van de eerwaarde Kolonel Gardiner, die werd gedood tijdens de Slag bij Prestonpans, beschreven door Ph. Doddridge DD.

Na de eerste uitgave van 1747 volgden er diverse herdrukken, zowel in het Verenigd Koninkrijk als in de Verenigde Staten. Reeds twee jaar na het verschijnen werd een Franse uitgave gedrukt in Amsterdam.

Internet: 'Kolonel James Gardiner - Roger Fay'. Evangelische tijdingen. Augustus 1998

Dit digitale document is een Nederlandse bewerking van diverse Engelse auteurs

Tranent Church, begraafplaats van kolonel Gardiner

TO THE MEMORY OF
COLONEL JAMES GARDINER
BORN AT BURNFOOT JAN^Y 10TH 1711
MORTALLY WOUNDED AT THE
BATTLE OF PRESTONPANS
SEPT 21ST 1745 AND INTERRED
TRANENT. A BRAVE SOLDIER

UW HERDER ZAL NIET SLAPEN

(Citaat uit "Wilhelmus" door Marnix van Sint Aldegonde)

Uit het leven van Lawrence Ruther
Vertaald uit het Engels

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2002

OP REIS

De maand oktober van het jaar 1558 was aangebroken, de voorbode van wind en storm, in een van nog vreselijker stormen vervulde tijd. Heerste er overal in Europa gisting en beroering, niet het minst deed zich de schok, ontstaan uit het samentreffen van wat kwam en wat verging, bespeuren in het bij vergelijking nog altijd vrije Engeland. 't Was het laatste jaar van de regering van Maria "de bloeddorstige", die, zoals zeker geschiedschrijver zegt, in het graf dalen zou "van allen gehaat en veracht". Wat baatte het de ongelukkige koningin een echtgenoot te hebben als Philips van Castilie, die zestig duizend kronen, de Nederlanden, Bourgondië, Milaan en Napels als bruidsschat met zich bracht, met al de pracht en heerlijkheid, waarvan zij, de dochter van Catharina van Arragon, bij de aanvaarding van het bewind had gedroomd? Daar rustte op haar regering een vloek, de vloek van Hem, in wiens oog de dood van Zijn gunstgenoten kostelijk is. Hij was het, die Zijn hand verhief tegen een vorstin, wiens bijnaam genoeg bewijst, hoe zij handelde tegenover onderdanen, wiens enige misdaad het was Christus boven de paus en Gods Woord boven de dwaling te verkiezen.

En voor dezen was het toen een tijd van benauwdheid en vrees; zij vulden bij honderden de enge, donkere gevangenissen, die ze vaak slechts verlieten om te gaan naar het schavot, gekleurd zelfs met het bloed van een koningin, lady Jane Gray.

Op een kille, nevelige herfstavond van bovengenoemd jaar wandelde een man met stevige tred de grote weg op die naar de oude bisschopsstad Durham, en verder noordwaarts over New-Castle naar Schotland gaat. Hij was iemand van middelbare leeftijd en een forse gestalte, die echter bijna geheel verborgen werd door een lange, donkerkleurige mantel, welk kledingstuk bij het vochtige weer zeker geen weelde kon genoemd worden. Het stof, dat zijn gewaad bedekte, deed vermoeden, dat hij een lange voetreis gemaakt had, waarvoor een dikke, van onderen met ijzer beslagen wandelstok mede het bewijs leverde. Hij scheen of met de weg zeer goed bekend, of in diepe

gedachten verzonken te zijn; althans hij wandelde met gebogen hoofd en neergeslagen blik voort, als iemand die, zeker van het doel van zijn reis, zich om de weg niet bekommert. Slechts enkele malen liet hij de blik, zover de nevel dat toeliet, over de omtrek dwalen, en stapte dan weer even vlug voort.

Het begon reeds donker te worden, toen de reiziger, op een hoger gelegen gedeelte van de weg gekomen, stilhield. Hij wierp een snelle blik voor zich uit, en toen, als om krachten te verzamelen voor het verdere van de weg, dat hem nog restte, wierp hij zijn staf in het gras, en zette zich neer. Met de rug tegen een boom leunend, haalde hij een oud, versleten boek uit de zak, en met moeite nog de woorden lezend, zong hij zachtjes:

*The Lord shall be my dwelling-place
And my Comforter be.
Though dark my path, He giveth me light,
And all my joy is He.*

*If Thou be'st nigh I shall not fear,
Begirt with Death and Hell.
For all my foes Thou doest destroy
Thy glory I shall tell.*

De Heer' zal mij tot Toevlucht zijn,
Hij zal mij zijn tot Troost;
Mijn pad zij donker, Hij geeft licht,
En al mijn vreugd is Hij.

Bent U nabij, dan vrees ik niet,
Van dood en hel omringd;
Want U drijft elke vijand weg,
In U is al mijn roem.

De laatste tonen van het lied waren over de vlakke weggestorven, en de reiziger maakte zich gereed verder te gaan, toen hij bemerkte dat men hem beluisterd had. Op kleine afstand stond een onbekende, die blijkbaar gewacht had tot het gezang uit was.

"Goedenavond, meneer," sprak hij met een stem die een jeugdige leeftijd verried, terwijl hij enigszins verwonderd de welgebouwde en indrukwekkende gestalte van de zanger bekeek.

"Goedenavond, vriend!" antwoordde de vreemdeling minzaam, "u heeft naar mijn gezang geluisterd?"

"Vergeef mij, ik vond de woorden die ik verstaan kon, zo heerlijk schoon."

"Als u ze waarheid bevindt, zal het nog beter zijn; maar ik bespeur u een genoegte hebben gedaan, wilt u er mij ook een doen?"

"Zeker."

"Hoe ver ligt Caldton-house nog van hier?"

"Caldton-house ! moet ge daar zijn? daar woon ik zelf van mijn vroegste jeugd af."

"Wat," hernam de vreemde verwonderd, "bent u dan Richard Hainsley ?"

"Ik ben zijn zoon; maar zeg me eens, heerschap, wat gaat u bij ons doen ?"

De reiziger zag de jonkman een ogenblik scherp aan, als wilde hij onderzoeken, of hij hem vertrouwen kon; toen antwoordde hij bedaard:

"Gij hebt ongetwijfeld vroeger of thans van Lawrence Ruther gehoord, die om de belijdenis der waarheid, die in Christus is, onder koning Hendrik het land ontvluchten

moest, en eerst in de laatste jaren van koning Eduard terugkeerde. Sedert koningin Maria regeert is de vervolging tegen hem opnieuw begonnen, want hij wilde zijn broeders niet verlaten, maar hen sterken in de strijd, door de prediking van het Evangelie.

Hij heeft de spelonken ter woning en het gras des velds ten leger gehad, zijn leven is een handbreed, maar door Gods genade staat hij tot op deze dag."

"Komt u ons van hem een boodschap brengen?" vroeg de jonkman verbaasd.

"Ik ben Lawrence Ruther," was het ernstige antwoord.

Er ontstond een ogenblik stilzwijgen. Ruther brak het af met de vraag: "zou u mij thans willen zeggen, hoe ver uw woning van hier ligt, ik heb haast. De reden van mijn komst zal u later duidelijk worden."

"Vergeef mij, ik dacht er niet meer aan. Wel had ik veel van u bij gerucht vernomen, maar allerm minst verwacht u straks onder ons dak te zien. Het spijt mij, dat ik u niet kan vergezellen, want zoals u bespeurd zult hebben, moet ik even de andere kant op. u hebt nog een goed half uur dezen weg te gaan, dan zijt u er; maar zie wel toe, want het huis ligt links van de weg af, bijna geheel tussen zware bomen, en 't is al vrij donker. En nu, vaarwel, heerschap, tot straks, dan spreken we elkander nader."

"God zij met u!", sprak de prediker, en sloeg de weg in naar de woning van Richard Hainsley.

Caldon-house, waarheen wij de lezer verzoeken ons thans te vergezellen, was een van die oude, schilderachtige gebouwen, wat voor een juiste beschrijving de pen van een Walter Scott zou vereisen, en die thans in Engeland meer en meer zeldzaam worden. Gesticht onder de regering van Hendrik V, in de oorlogen gedeeltelijk verwoest, later weer hersteld, was het van de ene eigenaar op de andere overgegaan, tot het eindelijk door aankoop was gekomen in de handen van Richard Hainsley, lid van de rechtbank en grondeigenaar in het graafschap.

De man, met wiens zoon wij zo-even kennis maakten, behoorde tot degenen, die de kunst verstaan om als 't getij verlopen is de bakens te verzetten, die voor- of achterwaarts gaan - alles met een vastgesteld doel - hun eigen voordeel. Zo was er ook in zijn mening niets dwazer en onvoordeliger dan een bepaalde godsdienstige richting aan te hangen, in een land, waar soms de vorst bepaalde wat de onderdaan had te geloven. Aan alle waarachtige gemoedsovertuiging vreemd, was hij met niet de minste aarzeling onder Hendrik VIII van de Roomsche Kerk tot het door dien koning geschapen staatskerkelijk lichaam overgegaan; en de uitkomst had bewezen dat dit een verstandige daad geweest was. Immers hij dankte er zijn plaats in de rechtbank aan. Wederom was het om deze te behouden, dat hij, toen Maria op de troon kwam, zich gehaast had tot de Roomsche Kerk terug te keren, om er zolang in te blijven als zijn belang zou meebrengen.

Bij al het gevoel van afkeer, dat zulk een gedrag onwillekeurig in een Christelijk gemoed opwekt, zal het goed zijn op te merken, dat voor hen, die niet in waarheid hervormd, en tot nieuw leven in de Heiland herboren waren, in die dagen tot zulk een veranderlijkheid voldoende aanleiding bestond. Elke wisseling van Soeverein bracht een wijziging in de godsdienst van de staat en vaak een vervolging, tegen al wie niet meeging, met zich. 't Was toen meer dan ooit nodig hun die God en Zijn Woord liefhadden toe te roepen: "houdt wat u hebt," en des te meer treurig dat juist zij, wier plicht het geweest was dit te doen, soms het slechtste voorbeeld gaven. De vicaris van Bray, bij voorbeeld, was tot vier keer toe, beurtelings Rooms en Protestants. Iemand verweet hem eens, dat hij een "turncoat", een ellendige draaier was, zonder enig

beginsel. "Vergeef mij," hernam de waardige geestelijke, "ik ben zeer getrouw aan mijn beginsel gebleven, om namelijk als vicaris van Bray te leven en te sterven." Wat konden men van de kudde verwachten, waar de herders zó handelden!

Ondanks al zijn schrandrheid kon Richard Hainsley niet zeggen, dat het hem in de wereld bijzonder was meegelopen Of het kwam van de "*doorboorde buidel*", vermeldt in zeker oud boek, om hetwelk zich de eigenaar van Caldon-house nooit veel bekommerd had, zou ik niet durven beslissen. Genoeg - hij was in de laatste jaren steeds achteruitgegaan, en zelfs rustte er op zijn bezitting een tamelijke schuld. Dag en nacht peinsde hij op middelen om deze niet alleen af te lossen, maar tevens om weer tot zijn vorige rijkdom te geraken, toen zich opeens een gelegenheid aanbood, die zelfs zijn stoutste verwachtingen overtrof.

De reiziger, die we zo-even verlieten, Lawrence Ruther, had sedert lang de aandacht gewekt van een dweepzieke en ketterhatende koningin. Afstammeling der oude, vervolgde en gejaagde Lollards, een prediker der gerechtigheid, door beproeving gelouterd, door vrees noch vleierij aan 't wankelen gebracht, ging hij 't land door om zijn broeders in het allerheiligst geloof op te wekken, om standvastig te zijn in het leven, of getrouw tot de dood. 't Was natuurlijk, dat Rome's dienaren de getrouwe getuige haatten met een volkomen haat. Honderdmaal had men getracht hem te vatten, telkens had hem de Heere wonderbaar gered. Thans echter was zijn val besloten. Een beloning van 800 pond was uitgelooft aan hem, die de vermetele ketter aan "de gerechtigheid" zou uitleveren, benevens 100 pond voor de aanbrenner. Zeker, een som, waarvoor wel een verrader kon te vinden zijn.

Op 't verdienen van dit loon had Hainsley zijn hoop gevestigd. Wel wist hij, dat het niet gemakkelijk gaan zou de schuilplaats van de prediker aan te wijzen, veel minder hem aan het gerecht over te leveren. Maar toch meende hij na enig nadenken de middelen om zijn heilloos doel te bereiken te hebben gevonden. Vooreerst kon hij gemakkelijk berekenen, dat Ruther, wetende hoe gretig men hem zocht, zich voor een ogenblik waarschijnlijk aan de vervolging zou onttrekken. De beste en minst verwijderde

schuilplaats bood Schotland, en op zijn tocht daarheen moest de vluchteling bepaald in de nabijheid komen van Hainsley's woonplaats. Ten andere was het niet waarschijnlijk, dat de rondtrekkende leraar, die vroeger meermalen in en om Durham had vertoefd, en de landeigenaar alleen gekend had als een van Rome tot het Protestantisme bekeerde, weten zou dat hij thans weer het pausdom aanhing. Was er dus een middel om het slachtoffer naar Caldon-house te lokken, zo leed het geen twijfel, of de vangst zou gelukken. Dit middel nu meende Hainsley gevonden te hebben. Hij wist, dat er onder zijn pachters vele waren, die in 't geheim of meer openbaar, de Evangelische waarheid geen kwaad hart toedroegen.

Vooraf was hem dit bekend van een zekere Brouwers, een Vlaming van afkomst, die met vele landgenoten zijn verdrukt vaderland ontweken was. Daar deze man behalve een oprecht gemoed, met Zacheüs de tollenaar ook nog dit gemeen had, dat hij klein van persoon was, noemde men heen gewoonlijk Kleine Broors.

Vóór de vervolging onder Karel V in de Nederlanden begon, had Brouwers het ambt van schrijver in de stad zijner inwoning bekleed, een omstandigheid, die, gepaard aan de geleerde opvoeding, door hem genoten, het onderscheid tussen zijn tegenwoordige omgeving en hemzelf meer dan sterk deed uitkomen. Toen evenwel "Charles Qui Triche" (Karel die misleidt; bijnaam van Karel V) begon met zijn bloedige bevelen, en

"de Lutherye" de oorlog verklaarde, had Brouwers wijselijk al het aardse schade en drek geacht voor de uitnemendheid der kennis van Christus Jezus. Engeland bood hem een ten minste veiliger toevluchtsoord, en zo vinden wij thans de voormalige stadsschrijver weer, arbeidende met de handen, om het stukske brood te winnen, dat hem een ongestuurd vaderland weigerde. Wonderlijke leiding Gods! Uit hetzelfde Engeland, dat zo menig verdrukten Nederlander had opgenomen, zou nog geen veertien jaren later de vloot aanzeilen, wier fiere bemanning, de strijd aanbindend met hem, die zich thans koning van Engeland noemde, de verdrukten het edelste brengen zou, wat de mens op aarde geworden kan, de vrijheid.

Maar 1 April 1572 was nog bedekt door wolken der toekomst, en die wolken waren dicht en grau.

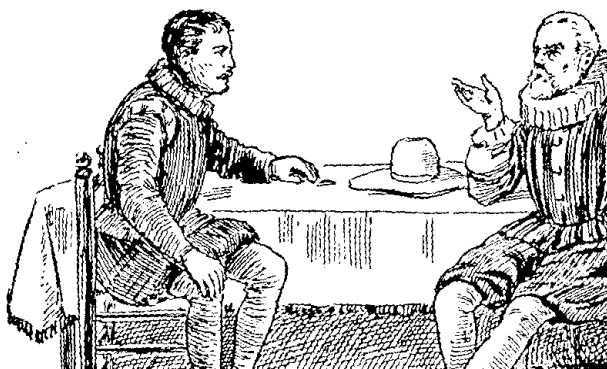
IN GEVAAR

Kort nadat de regering de prijs voor het vangen van de vermetele ketter had uitgelooft, begaf Hainsley zich naar kleine Broors.

Na dezen eerst verteld te hebben, in welk gevaar diens geloofsgenoot Ruther, ten gevolge van het uitgelooft geld verkeerde, liet hij er sluw op volgen: "Gij begrijpt, dat het mij als lid van de rechtbank niet moeilijk zou vallen, hem op zijn reis naar Schotland te vangen. Intussen, ik heb een afschuw van dergelijke dingen, en daar hij hier in het noorden verwacht en door velen gezocht wordt, wil ik u in het geheim, een goede raad geven. Hij moet enige tijd hier vertoeven; dat brengt de vervolgers op het dwaalspoor, en hij zal later des te beter kunnen ontvluchten."

"Maar mijn woning is te klein, en men zou hem er spoedig vinden," hernam Brouwers.

"Je hebt gelijk," antwoordde Hainsley; "welnu, ik ben eenmaal zover gegaan, ik neem het overige voor mijn rekening. Laat Ruther bij mij komen, ik waag het. Wees slechts zoo goed hem te schrijven, dat hij veilig komen kan, en waarheen hij zich te wenden heeft. Dat werk is u wel toevertrouwd, maar vooraf uw erewoord dat u mij niet verraden zult. u begrijpt, een lid van de rechtbank die een ketter voorthelpt; het kon mij mijn hoofd kosten."

"God zegene u," sprak de Vlaming geroerd, "hoe zou ik u verraden kunnen? Maar ik zal God bidden, dat Hij uw ogen opene, om Zijn heerlijk licht te aanschouwen, edele heer."

De huichelende landheer vloog een blos over 't gelaat bij deze woorden; hij trilde een ogenblik maar zich vermannend, herinnerde hij kleine Broors nog eens aan de afspraak en vertrok. Onze argeloze vriend toog onmiddellijk aan het werk. Het viel hem, de Protestant, niet moeilijk Lawrence Ruther een schrijven te doen toekomen, dat alles bevatte wat wij reeds weten. En deze begaf zich, inderdaad voornemens naar Schotland te wijken op weg, God dankende, die tot hiertoe het pad had effen gemaakt. Weinig

dacht hij, dat zijn reis hem de leeuw in de muil voerde, maar ook dan wist hij dat de God van Daniël nog leefde, en wonderen deed als altijd.

Wij hebben de vluchteling verlaten op het oogenblik dat hij, na van de zoon van zijn toekomstige gastheer afscheid te hebben genomen, zich voortspoedde naar Caldon-house. Hij had echter nog maar weinige schreden gedaan, toen een angstig geschreeuw, gevolgd door het brullen als van een woedend dier, waar tussen het geblaf van honden klonk, hem deed omzien. De schemering belette hem duidelijk te onderscheiden wat er gaande was; snel wendde hij zich om, en ijlde naar de plek van waar het geluid kwam.

Het was meer dan tijd. Een van die grote runderkudden, welke men in Engeland dikwijls aantreft, was op weg naar de stal. Onverwachts was een van de dieren vooruit gerend, de weg opgesneld, en, oogenblikkelijk door honden achtervolgd, aangestormd op William, de zoon van Richard Hainsley, die het woedende beest tegemoet kwam. De jonkman uitte een kreet van ontzetting, die nog ter goeder uur door Ruther vernomen werd. Reeds was de stier de jongeling op weinige schreden genaderd, toen de onverschrokken prediker vooruit sprong, en met zijn zware, met ijzer beslagen stok het dier een vreselijke slag op de kop toebracht. Een oogenblik stond het stil, maar dat was voor de honden voldoende om het de scherpe tanden in het lijf te slaan. Met hulp van de herder en de beide anderen werd men de ontvluchte eindelijk weer meester.

Slechts een oogenblik had de gevaarlijke toestand geduurd, maar toch had William zeer goed ingezien, dat zijn leven aan een draad gehangen had. Zijn redder herhaaldelijk dank betuigend, stond hij er op hem thans naar de vaderlijke woning te vergezellen. Onderweg vond Ruther gelegenheid de jongeling het doel zijner komst mede te delen hoe hij in Caldon-house slechts kort zou blijven, om dan zo God wilde veilig naar Schotland te ontkomen; hoe vriendelijk de Heer hem een weg daartoe geopend had, door het hart van een man, zoo vermogend als de heer Hainsley, te bewegen hem een schuilplaats aan te bieden, en hoe het hem verheugde de zoon van die man een dienst te hebben kunnen bewijzen.

William had alles zeer oplettend aangehoord; slechts van tijd tot tijd had een uitroep van verwondering over hetgeen hij vernam, de rede van zijn reismakker afgebroken. Toen Ruther geëindigd had sprak hij trouwhartig: "Hoor eens, heer, u mag een ketter zijn of niet, dit is zeker, u hebt mij 't leven gered, en dat u niet bang zijt is eveneens waar. Als u bij ons wilt blijven, zal ik wel zorgen dat ge 't goed hebt, en ik zal de heilige maagd bidden u verder te geleiden."

"Ik dank de Heer, dat ik nog een betere geleider hebben zal," antwoordde de prediker vriendelijk.

"En wie is dat?"

Ruther wees naar Boven; zijn reisgezel begreep hem; toen zei de prediker ernstig:

"Zo de wens die u daar straks uitsprak mijn jonge vriend, ook die van uw huisgenoten is, dan behoren wij tot een zeer verschillende belijdenis, en mag ik te meer dankbaar zijn, dat de Heer mij bij u een schuilplaats heeft bereid, die ik niet verwacht zou hebben, zo ik alles geweten had."

"Mijn vader behoort tot de Roomse kerk sinds onze koningin op de troon zit," was het antwoord; "vrees echter niets, ik zal in elk geval zorgen voor u."

Zo sprekende waren zij Caldon-house genaderd, dat, door zwaar geboomte omgeven, in de avond zeer moeilijk door een vreemdeling zou gevonden zijn geworden. Door een

hoge, gebeeldhouwde poort trad het tweetal binnen. Een oude bediende ontving hen, en ging hun komst aan zijn heer bekend maken.

De eigenaar van het huis bevond zich in de grote zaal, de "hall", zoals men die noemde. Een helder vuur brandde gezellig onder de hoge, brede schoorsteen, terwijl dikke waskaarsen een niet al te helder licht in het vertrek wierpen, dat met huisraad, uit vroegere dagen afkomstig, gestoffeerd was. Zodra de gast binnentrad stond Hainsley op, om deze te verwelkomen. Een kreet van verwondering kon hij echter niet onderdrukken, toen hij zijn zoon bespeurde, die gelijktijdig verscheen. Zich spoedig herstellend van zijn verbazing, heette de gastheer met gehuichelde vriendelijkheid Ruther hartelijk welkom in zijn woning, en uitte de wens, dat zij een veilige schuilplaats zou zijn, totdat de vluchteling gelegenheid zou vinden verder te trekken, zoals hij waarschijnlijk voornemens was.

Ruther betuigde hem zijn hartelijke dank, en de hoop dat uit zijn verblijf geen ongelegenheid voor zijn beschermers ontstaan zou. Enige ogenblikken later zat het drietal aan een welvoorzien dis verenigd, terwijl William zich de gelegenheid ten nutte maakte, om zijn vader mede te delen uit welk een dreigend gevaar het de vreemdeling gelukt was hem zo-even te redden, waardoor zij gelijktijdig aangekomen waren.

Toen de jonkman echter voortging zijn blijdschap uit te drukken, dat hij gelegenheid had een zo grote dienst enigszins met wederdienst te vergelden, scheen het alsof zijn vader niet recht op zijn gemak was. Hij antwoordde kort en ontwijkend, als wilde hij zich van het onderwerp afmaken; een omstandigheid, die aan Ruther niet ontging, zo min als de gedwongenheid, die, bij alle betoon van gastvrijheid, toch zeer duidelijk in het gedrag van de heer Hainsley uitkwam. Wel wist de prediker, dat hij geen broeder in het geloof voor zich had, maar zelfs wanneer hij beproefde een vriendschappelijk woord te wisselen, was het of de ander de mond gesloten werd. Ruther echter schreef dit toe aan de zeer verklaarbare vrees voor de gevolgen, die het verbergen van een ketter hebben kon, en was blij toen men hem uitnodigde ter rust te gaan, "daar hij van de lange reis wel vermoeid zou zijn."

Toen de vreemdeling naar de slaapkamer vertrokken was, bleven vader en zoon enige tijd zwijgend tegenover elkander zitten, eindelijk begon de eerste: "Weet je wel, William, met wie we daar zo-even het avondeten gebruikt hebben?"

"Zeker, vader, met Lawrence Ruther, de prediker van de ketteren."

"Zo, wist je dat reeds?"

"Hij heeft het mij zelf gezegd; maar, vader, ik zou wel gaarne willen weten, wat u toch bewogen heeft hem hier te laten schuilen voor de vervolging, ik dacht . . ."

"Stil, William," fluisterde Hainsley, "ik zal je alles zeggen, want de tijd is kort en de zaak dringend. Luister."

En de beklagenswaardige vader begon zijn zoon een verhaal te doen van de redenen, die hem bewogen hadden de prediker te ontvangen, en van de listige maatregelen die hij genomen had. Mocht hij zich wellicht een ogenblik schamen zijn kind te openbaren, tot welk een laagheid de vader komen kon, die schaamte was van korte duur. Zou ook iemand, die zich jegens kerk en vaderland verdienstelijk maakt, kunnen blozen over zijn handelingen?

Maar daar waren nog andere wetten dan die van Engeland, en nog andere inzettingen dan de geboden van Rome, en 't waren die welke begonnen te spreken in het hart van de jonge Hainsley, terwijl hij zat te luisteren naar het verhaal van de slimme wijs, waarop zijn vader zijn fortuin verbeteren en de maatschappij van een gevaarlijke vijand verlossen zou. Vreemde gedachten vlogen hem door 't hoofd, en sloten hem de mond tot vragen.

Eindelijk was zijn vader uitgesproken, terwijl William hem met strakke blikken, half wezenloos bleef aanzien. Er rees bij Hainsley een vermoeden op, dat hij misschien te veel gezegd had tot iemand, van wie hij niet geheel zeker was. Intussen, de kogel was eenmaal door de kerk, en het woord weer opvattend, ging de vader verder.

"En nu, William, gedraag je als een man, en onze fortuin is gemaakt. Het geheim is slechts aan ons tweeën bekend. Morgenochtend vroeg zet je jezelf te paard, en rij met mijn zegelring bij je, naar Durham. Je zorgt, dat je om 7 uur met de nodige mannen, die het gerecht aan je leveren zal, terug bent, en de vogel is gevangen. Het spijt mij slechts, dat je de 100 pond van de aanbrenger niet verdienen kunt; maar bent té na in de familiebetrekking met mij; dat gaat dus niet. Zorg dat je morgen vroeg gereed bent."

William rees op; het was hem onmogelijk een woord te uiten. Hij knikte even met het hoofd, en verliet de kamer. In de brede, geweldige gang stond hij stil; hij dacht een ogenblik na, toen sprak hij zachtjes: "En al zouden ook de koningin en de Kerk en mijn vader het goedkeuren, ik doe, ik doe het niet. De man, die mijn leven redde, die ons, die niemand leed gedaan heeft, die hier argeloos in de strik loopt, zou ik helpen verraden! Hoe kan mijn vader zo handelen! Ik kan hem niet gehoorzaam zijn. Ik zou geen rust hebben als ik Ruther overleverde aan zijn vijanden. Hij moet gered worden, maar hoe? Wat kan ik doen?"

Langzaam steeg hij de trap op, die naar boven leidde. Toen hij voorbij het slaapvertrek van de vluchteling kwam, was daar het licht reeds uit. Maar van binnen klonk een stem, de stem eens bidders, die sprak: "*Die in de schuilplaats des Allerhoogsten is gezeten, die zal vernachten in de schaduw des Almachtigen;*" en een stem daarbuiten fluisterde: "*Amen*".

De morgen was nog niet aangebroken toen William na een slapeloze nacht opstond, naar beneden ging, en zijn paard zadelde. Zijn vader wachtte hem, en herhaalde nog eens zijn aanwijzingen. De jonkman gaf zwijgend een teken van het begrepen te hebben, toen sprong hij te paard, en weldra stierf het geluid der hoefslagen in de grauwe morgennevel weg.

DE STRIK ONTKOMEN

Zodra William buiten het gezicht van Caldon-house was, wendde hij het paard, en dreef het toen met de vaste hand van een bekwame ruiter in snelle vaart vooruit. Een kwartier later hield hij stil voor een kleine, onaanzienlijke woning, waar nog alles gesloten was. Snel sprong hij van zijn paard, trad naar de deur van het huisje en begon aan te kloppen met een geweld, zo vervaarlijk dat een dove er van zou zijn opgeschrikt. Een ogenblik later werd de deur geopend en iemand, wiens tongval de vreemdeling aanduidde, riep:

"Wie daar?"

"Ik ben het, Broors," antwoordde William haastig; "vraag mij niets, er is geen tijd te verliezen. Ruther, die, naar ge weet, bij ons zich bevindt, is verraden. In een half uur zullen de soldaten hier zijn, om hem gevangen te nemen. Ik moet ze gaan halen, maar ik wil niet - ik zal hem redden, ik ben . . . ."

"Maar, heer Willy . . . ."

"Stil, later zult u alles weten. Wilt u mij in Gods kracht helpen? U bent een goed schrijver. Zet met een paar woorden op papier, welk gevaar hem dreigt. Ga dan naar mijn huis, en klim in de boom, die aan de achterzijde staat. Dan bent u voor het venster van Ruthers slaapkamer; zorg dan dat hij bericht krijgt, en hij is gered. Maar spoedig, of alles is verloren; want als ik er om zeven uur met de mannen niet ben, zal mijn vader zelf handelen; - ik ken hem."

"'t Is onmogelijk," jammerde kleine Broors, die uit de onsamenhangende mededelingen wel begreep, dat er gevaar dreigde, "papier, pen en inkt heb ik zelf moeten lenen om de brief, dien ik kort geleden aan Ruther zond, te schrijven. Wat zullen wij doen? Had je maar zelf de waarschuwing geschreven, jongeheer, ik zou haar wel bezorgd hebben."

"Dat kon ik niet, Broors, zonder dat mijn vader het bemerkte; ik schrijf daarbij nooit, en ben het bijna verleerd. Maar daar is nog één middel. Durft je het hem gaan zeggen?"

"Met Gods hulp, ja. Ik heb al zo menig gevaar doorleefd, en vrees voor mijzelf niet. Maar zal het middel baten? Ik moet hem eerst wekken, want hij zal nog wel niet op zijn, en dan met hem spreken; en als men ons hoort, wat dan?"

"Toch weet ik niet anders: beproef het; misschien zal het gaan; wekken moet je hem toch."

"Stil," riep kleine Broors eensklaps, terwijl zijn gelaat verhelderde, "daar bedenk ik iets. Wacht eens even."

Hij trad haastig het huisje weder binnen; weldra keerde hij terug met een blad papier in de hand, dat uit een gedrukt boek gescheurd was. In de andere hand hield hij een stuk houtskool, blijkbaar uit de haard genomen.

"Wat ga je doen, Broors?" vroeg William haastig.

"Jongeheer, de tijd snelt voort; een weinig geduld en je zult alles weten."

De jongeling zweeg en zag alleen toe, terwijl kleine Broors het papier omvouwde, zodat de vouw een weinig voorbij de helft van het blad kwam, en er dus aan de een kant een gedeelte uitstak; op dezen uitstekenden rand maakte de Vlaming met het stuk houtskool een kruis. Toen sloot hij de deur zijner woning, groette haastig de zoon des landheer en verdween.

William zette wederom zijn paard tot gestrekte draf aan, en sloeg de weg in naar Durham, waar hij aankwam juist toen de klok halfzeven geslagen had.

Onbewust van de plannen, die er gesmeed werden, van de gevaren die hem omgaven, lag Ruther nog altijd in diepe slaap, in zijn kamer op Caldon-house. Mocht ook de vorige avond enige argwaan in zijn ziel zijn opgerezen, hij bezat de eigenschap, gewoon aan allen wier leven hen roept gevaren te trotseren om namelijk te kunnen rusten en zich ontspannen, zodra de gelegenheid zich voordoet. Maar meer nog dan dat was hem de wetenschap, die de Schrift hem gepredikt en de ondervinding bevestigd had, dat het oog des Heeren open is over degenen die Hem vreezen, maar Zijn aangezicht tegen hen die kwaad doen, en die de ziel Zijns volks zoeken. De morgen was niet meer ver, toen de prediker door een zacht geklop ontwaakte. Hij luisterde. Het geluid hield aan. Hij trad naar de deur om die te openen, toen bij bemerkte dat het kloppen van de andere zijde kwam. Verwonderd zag hij rond, of ook een tweede deur ergens zichtbaar was, maar te vergeefs.

Daar werd nogmaals geklopt, harder en sneller, als door een die geen tijd tot wachten heeft. Thans hoorde Ruther duidelijk, dat men aan het venster tikte. Hij trad er heen, schoof het zware luik weg, en - wie schetst zijn verwondering, toen hij te midden van de nachtelijke duisternis een man ontdekte, die zich voorover boog op de tak van de boom, die bij het venster stond. Half besluiteloos staarde hij de vreemde verschijning aan, niet anders menende dan dat zijn vijanden hem waren nagegaan, en thans gereed waren hem te grijpen. Reeds blikte hij om zich heen om een gelegenheid tot ontkoming te vinden, toen de nachtelijke bezoeker de hand uitstreekte naar het raam, en iets door de nauwe reet schoof tussen het boogvenster en de muur, waarin het gevat was. Ruther zag een papier uit de spleet steken; onwillekeurig vatte hij het aan, en zodra de bringer dit scheen bemerkt te hebben, liet deze zich van de boom glijden, en verdween uit de ogen van de verbaasden prediker.

't Was voor hem niet moeilijk te raden wat dit alles betekende. De vermoedens, die hij gisterenavond had opgevat, werden weer levendig: hem dreigde gevaar. Toch verloor hij, de krachtige, in God vertrouwende Christen, zijn tegenwoordigheid van geest niet. Dadelijk sloot hij het luik, sloeg vuur, stak een kaars aan, en nam het toegestoken blad op.

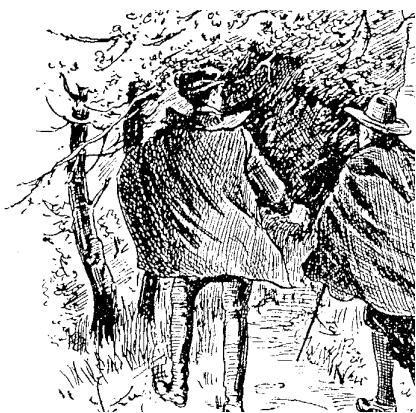
Gelijk gezegd is, was het toegevouwen, doch zoo dat de ene helft groter was dan de andere en dus uitstak, welk uitstekend gedeelte bovendien met een zwart kruis was gemerkt. Zodra had Ruther het papier niet gezien, of hij herkende een blad uit het Engelse Nieuwe Testament van Coverdale, het Evangelie van Mattheüs. En bij het flikkeren van het kaarslicht las hij de woorden, waarbij het teken geplaatst was: *"Wanneer zij u dan in deze stad vervolgen, vliedt in de andere."* (Matth. 10 : 23).

Het overige van de tekst was bijna geheel door het omgevouwen deel van 't blad bedekt. Maar Ruther had genoeg gezien. Er was geen tijd te verliezen. In allerijl trok hij zijn kleren aan, borg het kostbare blad voorzichtig weg, en met een gebed op de lippen, opende hij het venster, dat de naaste weg ter redding aanbood, greep met krachtige hand de tak, waarop Brouwers een ogenblik vroeger gezeten had, en weldra bevond hij zich ongedeerd beneden in het heuvelachtige veld rondom Caldon-house.

De grote vraag was echter: waar nu heen?

Dat de eigenaar van het huis, dat hij ontvluchtte, aan de aanslag tegen hem gesmeed niet vreemd zou zijn, had Ruther terecht begrepen, al kon hij ook onmogelijk gissen van wie het geheimzinnig bericht kwam. Intussen was goede raad duur. In welke richting hij ook vluchtte, overal kon hij zijn vijanden tegemoet lopen en nog stond hij besluiteloos, toen in de morgenschemering een achter het geboomte verborgen gestalte zichtbaar werd, die op de vluchteling toeliep, en zijn hand grijpend sprak: "Volg mij; ik ben de man, die de brief aan u gezonden heeft, waardoor ge hier zijt gekomen. Vrees niets, ik zal u verbergen totdat ge veilig zijt."

Terecht begreep Ruther, dat, hetzij de onbekende leugen of waarheid sprak, er niets overschoot dan hem te volgen. Langs slingerpaden, door kreupelhout en hoog geboomte, slopen zij in de koude morgenschemering voort, tot ze stilhielden voor de kleine woning van Brouwers, de Vlaming.

"Treed binnen," zei deze haastig tot zijn metgezel, "hier zal men u niet zoeken, en tegen de tijd, dat zij kunnen komen, zult u met Gods hulp reeds ver weg zijn."

Weinige ogenblikken later was de vluchteling in een kleine schuur achter hakhout en takkenbossen verborgen. Zijn geleider reikte hem een stuk brood, en verliet toen de woning, welker deur hij achter zich sloot.

De morgen begon aan te breken, toen op de grote weg van Durham enige gewapende mannen zichtbaar werden, die met haastige tred en door een ruiter vergezeld de weg insloegen naar Caldon-house. Het waren de dienaren van het gerecht, die door William naar het huis zijns vaders geleid werden. Hoe gaarne hij het ook gedaan had, de jongeling durfde het bevel zijns vaders niet ongehoorzaam zijn. Hij had echter zijn maatregelen zoo goed mogelijk genomen.

Terwijl hij met zijn gezelschap over de laatste heuvel ging, die hem nog van het doel van de reis scheidde, bemerkte hij in de verte een man, die wenkte naderbij te komen. Hij herkende kleine Broors en 't was als werd hem gezegd, dat deze in zijn zending geslaagd was, toen hij hem met de hoed wuiven zag. Een teken gevend, dat hij de Vlaming had opgemerkt, reed hij verder.

De dienaren vonden de heer van Caldon-house, in zeer onrustige toestand over hun lang uitblijven ('t was bijna half acht) in de gang van het huis driftig op en neer stappend. Zodra waren ze niet binnen de woning, of hij stelde voor naar boven te gaan. en de ketter in de slaap te overvallen en te grijpen.

"Heer Hainsley," antwoordde de aanvoerder, "dat zou zeer onvoorzichtig zijn. Uw zoon heeft ons onderweg doen opmerken, dat wij veel wijzer doen te wachten tot de prediker uit zichzelf beneden komt. Het is best mogelijk dat hij reeds ontwaakt is en lont geroken heeft. In dat geval konden we nog werk genoeg met hem hebben. Als wij hem hier afwachten, is hij zonder moeite of opschudding te vangen. Ik zal een man aan het venster plaatsen, om te zorgen dat hij niet ontsnapt."

"Dwaasheid," riep Hainsley driftig en gejaagd, "jullie zijn met z'n vieren; mijn zoon en ik, dat maakt zes. Wat kan één tegen zes doen?"

"Met uw verlof," hernam de overste enigszins geraakt, "u vergeet iets. Die vervloekte kettters hebben even gauw de lucht van iets als een speurhond. Ik wed, dat de halve omtrek, die vervuld is van kettters, reeds weet dat er een van dat prekend gespuis in de buurt is. Als we nu nog een uur wachten, zijn ze allen op 't veld aan 't werk, terwijl thans de meesten nog thuis zijn, en wij hun huizen voorbij moeten. Ik heb het werk meer bij de hand gehad, en gevoel weinig lust om met de vuisten en hooivorken van uw boeren kennis te maken."

"Zeg liever, dat je lafaards bent en niet durft," riep Hainsley kwaad, "maar denk aan de gevolgen."

Ongelukkiger uitdrukking had hij zeker niet kunnen doen. De bevelhebber, zich beledigd achtend, antwoordde koel, dat hij zelf 't best wist waartoe hij hier gekomen en wat zijn plicht was; een schildwacht werd onder het venster geplaatst, terwijl de drie overige mannen zich bedaard nederzetten tot grote ergernis van Hainsley, die dreigend en scheldend heen en weer liep.

Ondertussen had William zich verwijderd. Hij steeg te paard, en reed in snelle draf naar de plaats, waar hij kleine Broors gezien had. Deze wachtte hem, en gaf in haast een verslag van de welgeslaagde vlucht.

"En nu," zo eindigde hij, "God zij gedankt, dat het zover is, maar onze vriend kan hier niet blijven. Kunt u hem uw paard afstaan, heer Willy, dat zou het beste zijn."

Beiden traden het huisje van Broors binnen. De vluchteling kwam te voorschijn. Daar werden weinig woorden gesproken, maar het was ook niet nodig. Ruther had zeer spoedig alles begrepen, want de harten van deze drie verstonden elkander.

"Neem mijn paard," sprak William, terwijl zij de woning uittraden, "het is jong, en sterk, en kan nog een goede rit maken. Draag zorg dat ge niet door Durham rijdt, al moet je ook een omweg maken. En luister - twee uren van Durham verwijderd staat een herberg. Wanneer ge die bereikt hebt is mijn paard toch te vermoeid, om u verder van dienst te zijn. Geef het daar af, en God bescherme u verder!"

"Wat u aan de minste der Zijnen gedaan hebt, dat hebt gij aan Hem gedaan," hernam Ruther te paard stijgend. "Hij vergelde het u, bovenal door uw ogen te openen voor de heerlijkheid der dingen, geopenbaard in datzelfde Woord, waarvan een gedeelte heeft moeten dienen om mij thans te redden."

Met een traan in het oog drukte hij de beide redders de hand. Toen zette hij zijn paard aan, en was weldra uit het oog zijner vrienden verdwenen.

Er verliepen nog twee volle uren, eer de verstoorde aanvoerder der dienaren van het gerecht begon in te zien, dat hij toch werkelijk een zeer gewaagd spel speelde, door met de uitvoering van zijn last zoo zeer te dralen, te meer daar Hainsley zelf lid van het gerechtshof was, en zich dus gemakkelijk wreken kon. Waarschijnlijk zou er dan ook wel meer spoed gemaakt zijn, indien de heer van Caldon-house een man van rijkdom en grote invloed geweest ware, terwijl nu iedereen wist dat zijn zaken slecht stonden, waaronder zijn vroeger aanzien merkelijk geleden had, en waardoor elk gemakkelijk begrijpen kon met welk doel hij de ketter overleverde. Maar bovendien was er Eén, die de harten der mensen als waterbeken leidt, en Hij was het onder wiens leiding alles dienen moest om een van Zijn kinderen te redden.

Wát nu volgde laat zich licht begrijpen. De ketter was verdwenen, al kon de schildwacht verzekeren, dat niemand door het venster de kamer had verlaten. Hainsley was wanhopig, en gaf zijn woede lucht in vloeken en schelden op de luiaards, die door hun talmen van alles de schuld waren. Dezen op hun beurt verweten hem, dat hij hen voor niets een tocht had laten maken, zonder te zorgen dat zijn gevangene niet ontsnappen kon. Zo ontstond een twist en een verwarring, die verhinderde dat men onmiddellijk nasporingen deed. Toen men eindelijk hiertoe overging was het te laat. Zoeken noch vragen hielp, en in welk een toestand de teleurgestelde verrader en zijn handlangers van elkander scheidden, zullen wij niet trachten te beschrijven.

Ruther ontkwam veilig naar Schotland, van waar hij nooit terugkeerde. Toen hij twaalf jaar later op zijn sterfbed lag, bevond zich onder de oudsten der gemeente die hem omringden, ook zekere William Hainsley, die vermoedelijk geen ander was dan zijn voormalige redder. Omtrent diens vader of andere personen uit dit verhaal is niets nader bekend.